

Міністерство освіти і науки України
Академія педагогічних наук України
Інститут інноваційних технологій і змісту освіти

ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ ВИХОВАННЯ
учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів
України

Програма

Київ – 2007

Керівник проекту та автор

концептуальних засад – Бех І.Д., директор Інституту проблем виховання АПН України, доктор психологічних наук

Наукові консультанти: Байбара Т.М., Журба К.О., Киричок В.А., Оржеховська В.М.

Експертна група:

Жебровський Б.М. – Перший заступник Міністра освіти і науки України, голова

Бех І.Д – директор Інституту проблем виховання АПН України, доктор психологічних наук, заступник голови

Кононенко П.П. – директор Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, доктор філологічних наук, заступник голови

Члени експертної групи: Березіна Н.О., Вербицький В.В., Журба К.О., Оржеховська В.М., Панок В.Г., Рудакова З.М., Рудковська Р.А., Сазоненко Г.С., Свирська Т.І., Сікан Н.Б.

Авторський колектив проекту:

Бабич В.М. (Київ)

Виноградова Т. В. (Донецьк)

Гавриш Н. П. (Рівне)

Глазунова Л.М. (Київ)

Драган О.А. (Київ)

Зінченко С.В. (Київ)

Куриш О.С. (Тернопіль)

Садова Е.С.(Дніпропетровськ)

Яременко Н.В., (Київська область)

Координатори: Демчишин М.С., Павленко Л.І., Ївженко Ю.В.

ЗМІСТ

I. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОСНОВНИХ ОРІЄНІРІВ ВИХОВАННЯ УЧНІВ 1-12 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

II. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

III. ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВ

Початкова школа

Основна школа

Старша школа

IV. ЗМІСТ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

Початкова школа

Виховні досягнення

Тематичний зміст виховної діяльності

Основна школа

Виховні досягнення

Тематичний зміст виховної діяльності

Старша школа

Виховні досягнення

Тематичний зміст виховної діяльності

2. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО СІМ'Ї, РОДИНИ, ЛЮДЕЙ

Початкова школа

Виховні досягнення

Тематичний зміст виховної діяльності

Основна школа

Виховні досягнення

Тематичний зміст виховної діяльності

Старша школа

Виховні досягнення

Тематичний зміст виховної діяльності

3. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ

Початкова школа

Виховні досягнення

Тематичний зміст виховної діяльності

Основна школа

Виховні досягнення

Тематичний зміст виховної діяльності

Старша школа
Виховні досягнення
Тематичний зміст виховної діяльності

4. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ

Початкова школа
Виховні досягнення
Тематичний зміст виховної діяльності

Основна школа
Виховні досягнення
Тематичний зміст виховної діяльності

Старша школа
Виховні досягнення
Тематичний зміст виховної діяльності

5. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО МИСТЕЦТВА

Початкова школа
Тематичний зміст виховної діяльності

Основна школа
Тематичний зміст виховної діяльності

Старша школа
Тематичний зміст виховної діяльності

6. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Початкова школа
Тематичний зміст виховної діяльності

Основна школа
Тематичний зміст виховної діяльності

Старша школа
Тематичний зміст виховної діяльності

У. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ

1. Розвиток нормативно-правової бази
2. Робота з керівними і педагогічними кадрами
3. Наукове забезпечення
4. Програмно-методичне та інформаційне забезпечення
5. Взаємодія органів управління освітою з неурядовими і громадськими організаціями

УІ. ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ

Рекомендований перелік питань для самостійного опрацювання в процесі реалізації Програми

УІІ. ОРГАНІЗАЦІЯ, КООРДИНАЦІЯ І КОНТРОЛЬ

УІІІ. КОНТУРНА КАРТА ВИХОВНОЇ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОЇ РОБОТИ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОСНОВНИХ ОРІЄНТИРІВ ВИХОВАННЯ УЧНІВ 1-12 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Процес становлення незалежної демократичної України з її прагненням стати повноправним членом європейської спільноти передбачає всебічне утвердження в суспільному та індивідуальному бутті цивілізованих норм життя на основі загальнолюдських цінностей та духовних, моральних і культурних засад життя українського народу. Тому мета сучасного освітнього процесу – не тільки сформувати необхідні компетенції, надати ґрунтовні знання з різних предметів, а й формувати громадянина, патріота; інтелектуально розвинену, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти викликам глобалізації життя.

У глобальному світовому суспільстві молодь не повинна втрачати свою індивідуальність, глибоке відчуття єдності з українським народом, повагу до його духовних, моральних і культурних надбань. Незалежно від своєї національності та світогляду, учень має змогу дізнатися про духовне коріння української нації, моральні традиції інших національностей, які складають єдиний народ України. Засвоєння основ знань про традиційні духовні, моральні і культурні цінності, про духовну культуру української та інших національностей, які живуть в нашій державі, сприятиме взаємному порозумінню, консолідації українського народу, вихованню поваги до кожного, а також тих, хто має відмінні погляди.

Філософія і методологія освіти виконують важливу роль у справі формування свідомості молодого покоління. Та для різнобічного і гармонійного розвитку зростаючої особистості треба, щоб освітній процес будувався не тільки на науковому осмисленні дійсності, а й на духовних, моральних і культурних цінностях українського народу і всього людства.

Духовно-моральний стан суспільства

Основою сучасного виховного процесу є людина як найвища цінність. Головною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та самої себе. Набирає сили тенденція гармонійного поєднання інтересів учасників виховного процесу: вихованця, котрий прагне до вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; суспільства, зусилля якого спрямовуються на моральний саморозвиток особистості; держави, зацікавленої у тому,

щоб діти зростали громадянами -патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі.

Сучасному вихованню має бути повною мірою властива випереджувальна роль у демократичному процесі державотворення, воно має стати засобом відродження національної культури, зупинення соціальної деградації, стимулом пробудження високих моральних якостей - совісті, патріотизму, людяності, почуття громадянської і власної гідності, творчої ініціативи тощо; засобом самоорганізації, особистісної відповідальності дітей та молоді; запорукою громадянського миру і злагоди в суспільстві.

Нині значно розвинулись громадянські цінності виховання, освітні заклади стали відкритими для батьків, громадських організацій. Розширюється кількість суб'єктів виховного впливу, узгоджуються їхні дії. Успішно здійснюються всеукраїнські заходи й акції з активізації моральної позиції дітей та учнівської молоді.

Стан духовної культури і моралі суспільства як у світі, так і в Україні, викликає занепокоєння. Корозія усталених духовних цінностей є наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правових, моральних, соціальних норм і за своїми масштабами становить глобальну соціальну проблему.

Відсутність у частини молоді навичок конструктивного спілкування, загальних принципів розуміння сутності найпростіших соціальних процесів і явищ призводить до конфліктів, стресових ситуацій, неадекватної соціальної поведінки. Як наслідок – «втеча молоді від реальної дійсності» в алкоголізм, наркоманію, віртуальне комп'ютерне середовище.

Духовні чесноти українського народу втрачають свою дієвість. Упродовж останнього десятиріччя зруйновано традиційні для українців цінності, які гармонізують відносини людини з суспільством. Для досягнення матеріального життєвого успіху як головної мети пропагуються аморальні засоби. Це спричиняє загальну кризу моральності.

Сучасна психолого-педагогічна наука вважає джерелом мотивації вчинків людини, її поведінки систему та ієрархію внутрішніх цінностей. У психічно здорової людини ця система має три рівні: на нижчому рівні - особисті та матеріальні цінності (власні потреби, задоволення); на середньому - культурні цінності (мистецтво, наука, загальнонародні надбання, правопорядок); на вищому - духовні цінності (ідеали, ціннісні настанови, обов'язок перед суспільством).

Соціальні умови, що продукують меркантильність і цинізм, призводять до деформації системи цінностей у доволі значній кількості громадян України. Знецінюється одвічне: любов, сім'я, культурні цінності; гіпертрофується матеріальне та культивуються особисті потреби і задоволення. Зниження рівня суспільної та

особистої моралі, сприйняття молоддю гедоністичних настанов, раннє статеве життя ведуть до формування особистості, котра не здатна створити міцну сім'ю, народити і виховати дітей. Як наслідок - поглиблюється демографічна криза.

Складні проблеми постали перед інститутом сучасної сім'ї. Діти, які виростають у неблагополучних сім'ях, недостатньо соціально зрілі, агресивні, а тому адекватно не сприймаються однолітками, що утруднює їхній особистісний розвиток.

Мета та принципи виховання

Метою виховання є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу.

У процесі привласнення особистістю вироблених людством морально-духовних цінностей коригується її потребнісна, когнітивна та діяльнісна сфери. Загальній меті виховання підпорядковується спеціально спроектована система супідрядних, поетапно конкретизованих цілей за напрямками виховання, сконцентрованих на вихованні цінностей природи, культури, соціальних цінностей та цінностей "Я". Послідовне досягнення цих цілей дедалі більше наближає вихователя до мети як ідеального образу вихованої особистості.

Основні принципи виховання

Принцип національної спрямованості. Передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідного краю, свого народу, шанобливе ставлення до його культури; повагу, толерантне ставлення до культури всіх національностей, які проживають в Україні.

Принцип культуровідповідності. Вихованець і педагог спільними зусиллями перетворюють зміст історичного морально-етичного досвіду людства на систему відкритих проблем. Така проблематизація моральної культури слугує джерелом особистісного розвитку дитини, умовою засвоєння нею загальнокультурних надбань, а саме виховання здійснюється як культурологічний процес, формування базису культури особистості.

Принцип цілісності. Виховання організується як системний педагогічний процес; спрямовується на гармонійний та всебічний розвиток особистості, формування в неї цілісної картини світу. Передбачає наступність в реалізації напрямів та етапів виховної роботи на різних освітніх рівнях: охоплює всі сфери життєдіяльності дітей та учнівської молоді; здійснюється різними соціальними інститутами, а також у навчальній та позанавчальній діяльності.

Акмеологічний принцип. Вихователь будує виховний процес так, щоб вихованець засвоїв найвищі морально-духовні цінності; створює умови для оптимальної самореалізації підростаючої особистості, розвитку її індивідуальних можливостей і здібностей. Напрями виховної роботи втілюються у відповідних результатах - міцно й органічно засвоєних загальнолюдських і національних цінностях, стратегії життя, яка передбачає постійний рух до здійснення нових, соціально значущих задумів; формування умінь долати труднощі, прогнозувати наслідки своїх учинків; здатності свідомо приймати рішення.

Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Учасники виховного процесу є рівноправними партнерами у процесі спілкування, ставляться уважно до поглядів один одного, визнають право на відмінність, узгоджують свої позиції. Вихователь уникає жорстких приписів, не ставиться до вихованця як до пасивного об'єкта своїх впливів; зважає на його психічний стан, життєвий досвід, систему звичок і цінностей; виявляє емпатію, вдається до конструктивних та продуктивних виховних дій; схильний до творчості та педагогічної рефлексії.

Принцип адекватності виховання до психологічних умов розвитку особистості. Вихователь зосереджує свою увагу на дитині, бере до уваги її вікові та індивідуальні особливості, не форсує її розвитку, задовольняє фундаментальні потреби дитини (у розумінні, визнанні, сприйнятті, широкому ставленні до неї); виробляє індивідуальну програму її розвитку; стимулює розвиток в особистості свідомого ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвого вибору.

Принцип особистісної орієнтації. Означає, що загальні закони психічного розвитку проявляються у кожній дитині своєрідно і неповторно, Педагог культивує у зростаючій особистості почуття самоцінності, впевненості у собі, визнає її право на вільний розвиток та реалізацію своїх здібностей; не обмежує її в правах почуватися індивідуальністю; виробляє оптимістичну стратегію розвитку кожного вихованця; спрямовує зусилля на розвиток світогляду, самосвідомості, культури потреб, емоційної сприйнятливості, довільної поведінки, базових якостей особистості.

Принцип превентивності. Держава, виховні інститути, здійснюють профілактику негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, допомагають їм виробити імунітет до негативних впливів соціального середовища. При цьому має бути забезпечена система заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру з формування позитивних соціальних настанов, запобігання вживанню наркотичних речовин та різному прояву деструктивної поведінки,

відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків.

Принцип технологізації. Виховний процес передбачає науково обґрунтовані дії педагога та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості та ведуть до кінцевої мети виховання. Побудований таким чином виховний процес має ознаки проєктивності, певною мірою гарантує позитивний кінцевий результат.

Вказані принципи складають певну систему. Кожний принцип як важлива складова системи, взаємопов'язаний з іншими, їх гармонійне поєднання є запорукою ефективного виховного процесу.

Зміст виховання

Сучасний зміст виховання в Україні - це науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, природи, мистецтва, самої себе. Виховання здійснюють для ідентифікації вихованця із загально визначеними цінностями і якостями. Система цінностей і якостей особистості розвивається і виявляється через її власні ставлення.

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ виявляється у патріотизмі, національній самосвідомості, правосвідомості, політичній культурі та культурі міжетнічних відносин.

Патріотизм виявляється в любові до свого народу, повазі до українських звичаїв і обрядів, відчутті своєї належності до України, усвідомленні спільності власної долі з долею Батьківщини, досконалому володінні української мовою. **Національна самосвідомість** - це особиста ідентифікація із своєю нацією, віра в духовні сили та майбутнє; воля до праці на користь народу; усвідомлення моральних та культурних цінностей, знання історії, звичаїв, обрядів, символіки: система вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією. **Розвинена правосвідомість** виявляється в усвідомленні особистістю своїх прав, свобод, обов'язків, свідомому ставленні до законів та державної влади. **Політична культура** - це політична компетентність (наявність знань про типи держав, політичні організації та інституції, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему), а також лояльне й водночас

вимогливе ставлення громадян до держави, її установ, органів влади, здатність брати активну участь в ухваленні політичних рішень. Культура *міжетнічних відносин* передбачає поважання дітьми та учнівською молоддю прав людини; сформованість інтересу до представників інших народів; толерантне ставлення до їхніх цінностей, традицій, мови, вірувань; вміння виважено поступатися своїм інтересам на угоду етнічним та релігійним групам заради громадянської злагоди.

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДЕЙ виявляється у моральній активності особистості, прояві чуйності, чесності, правдивості, працелюбності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, совісті, терпимості до іншого, миролюбності, доброзичливості, готовності допомогти іншим, обов'язковості, добросовістості, ввічливості, делікатності, тактовності; вмінні працювати з іншими; здатності прощати і просити пробачення, протистояти виявам несправедливості, жорстокості. Показник моральної вихованості особистості - це єдність моральної свідомості та поведінки, єдність слова і діла, наявність активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції.

Характер ставлення особистості до соціального довкілля змінюється з віком. **У молодшому** шкільному віці дитина оволодіває елементарним умінням та навичками підтримки та збереження міжособистісної злагоди, запобігання та мирного розв'язування конфліктів; здатністю брати до уваги думку товаришів та опонентів; орієнтацією на дорослого як носія суспільних еталонів та морального авторитета. **У підлітковому** віці зростає цінність дружби з однолітками, відбуваються емансипація від безпосереднього впливу дорослих, розширюється сфера соціального спілкування, засвоюються суспільні цінності, формуються соціальні мотиви поведінки, виникає критичне ставлення до людей як регулятор поведінки. **У юнацькому** віці збільшується кількість виконуваних старшокласником соціальних ролей, зростають вимоги до відповідальності за дії та вчинки, формуються мотиви самовизначення, вдосконалюється вміння керуватися свідомо поставленою метою, зростає роль самостійних форм діяльності: формується суспільна активність.

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ формується у процесі екологічного виховання і виявляється у таких ознаках: усвідомленні функцій природи в житті людини, самоцінності природи; почутті особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них; здатності особистості гармонійно співіснувати з природою; поводитися компетентно, екологічно безпечній; критичній оцінці споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи

екологічної кризи; вмінні протистояти проявам такого ставлення доступними способами; активній участі у практичних природоохоронних заходах: здійсненні природоохоронної діяльності з власної ініціативи; посиленню екологічному просвітництві. Ціннісне ставлення до природи і сформована на його основі екологічна культура є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку.

Ставлення вихованців до природи має специфічні вікові особливості. *Молодшому шкільному віку* властиве непрагматичне ставлення, що ґрунтується на суб'єктифікації, коли природні об'єкти стають "значущими іншими"; посилюються мотиви спілкування з природою. *Для підліткового віку* характерне ставлення до природи як до об'єкта охорони, а не користі. Наприкінці цього віку виникає "об'єктна" настанова користі. При цьому виявляється суперечливість у ставленні до природи: прагматичні настанови декларуються природоохоронними мотивами. *Юнацькому віку* властиве об'єктно-непрагматичне ставлення до природи, що ґрунтується на естетичній настанові.

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО МИСТЕЦТВА формується у процесі естетичного виховання і виявляється у відповідній ерудиції, широкому спектрі естетичних почуттів, діях і вчинках, пов'язаних з мистецтвом. Особистість, якій властиве це ставлення, володіє системою елементарних мистецьких знань, адекватно сприймає художні твори, здатна збагнути та виразити власне ставлення до мистецтва, прагне та вміє здійснювати творчу діяльність у мистецькій сфері.

Естетичне виховання спрямоване на розвиток у зростаючої особистості широкого спектра почуттів - здатності збагнути та виразити власне ставлення до мистецтва. Важливим є сприймання об'єктів довкілля як естетичної цінності, ерудиція у галузі мистецтва (володіння системою елементарних мистецьких знань, понять, термінів, адекватне сприйняття художніх творів, творча діяльність в мистецькій сфері), власний погляд на світ, здатність радіти за інших як ознака духовної зрілості.

Використовуючи мистецтво як основний чинник естетичного виховання, педагог враховує вікові особливості школярів: відкритість *учнів початкової школи* до сприймання художніх творів, їхню емоційну мобільність та готовність з насолодою виконувати творчі завдання; концентрацію *підлітків* на пізнанні свого внутрішнього світу, а отже, використанні мистецтва як засобу духовного становлення, що проходить шлях від почуттєвого сприймання до осмислених естетичних дій; усвідомлення *старшокласниками* (вік,

коли почуття набувають якісно нового характеру, переживання стають змістовнішими і доволі глибоко впливають на емоційне сприйняття життя) того факту, що мистецтво безпосередньо пов'язано з життям народу, його культурою.

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ

Є важливою складовою змісту виховання особистості. Воно передбачає усвідомлення дітьми та учнівською молоддю соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства та засобів їх розв'язання, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації за умов ринкових відносин, сформованість працелюбності як базової якості особистості.

Трудове виховання є системою виховних впливів, мета яких полягає у морально-психологічній підготовці учнів до майбутньої професійної діяльності. Високий рівень її розвитку передбачає оволодіння особистістю загальними основами наукової організації праці, вмінням ставити мету, планувати її досягнення, організовувати своє робоче місце, раціонально розподіляти сили і засоби досягнення бажаного результату, аналізувати процес і наслідки власних трудових зусиль, виконувати необхідні корективи.

Основним завданням *молодшої школи* є формування в учнів уявлення про важливість праці для суспільства і для кожного з них. Педагог ознайомлює учнів з різними видами праці, з світом професій та якостями особистості, потрібними сучасному працівникові. Трудове виховання учнів *основної школи* — це розвиток свідомого ставлення до праці, знайомство з працею людини у різних галузях економіки, формування вмінь працювати у колективі, на становлення професійних інтересів, творення реального образу "Я". Одним із результатів трудового виховання і професійної орієнтації на цьому етапі є вибір учнем напряду майбутньої трудової діяльності та відповідного йому профілю навчання у старшій школі. Головними завданнями навчально-виховної роботи з *старшокласниками* з формування в них здатності до усвідомленого вибору майбутньої професії, розвиток загально трудових та професійно важливих якостей особистості.

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ передбачає сформованість у зростаючої особистості вміння цінувати себе як носія фізичних, духовно-душевних та соціальних сил. Воно є важливою умовою формування у дітей та учнівської молоді активної життєвої позиції.

Ціннісне ставлення до свого фізичного "Я" - це вміння особистості оцінювати свою зовнішність, тілобудову, поставу,

розвиток рухових здібностей, фізичну витривалість, високу працездатність, функціональну спроможність, здатність відновлювати силу після фізичного навантаження, вольові риси, статево належність, гігієнічні навички, корисні звички, стан свого здоров'я та турбуватися про безпеку власної життєдіяльності, здоровий спосіб життя, активний відпочинок.

Ціннісне ставлення до свого психічного "Я" передбачає вихованість у дітей та учнівської молоді культури пізнання власного внутрішнього світу -думок, переживань, станів, намірів, прагнень, цілей, життєвих перспектив, ідеалів, цінностей, ставлень. Важливо навчити зростаючу особистість сприймати себе такою, якою вона є, знати свої позитивні і негативні якості, сприяти формуванню з неї реалістичної Я-концепції, готовності та здатності до самовдосконалення, конструктивної самокритичності.

Ціннісне ставлення до свого соціального "Я" виявляється у таких ознаках: здатності орієнтуватися та пристосовуватися до нових умов життя, конструктивно на них впливати; визначенні свого статусу в соціальній групі, налагодженні спільної праці з дорослими та однолітками; вмінні запобігати конфліктам, справедливому і шляхетному ставленні до інших людей.

Характер ціннісного ставлення особистості до себе істотно змінюється з віком. **У молодшому шкільному** віці розвивається рефлексія, формується вміння оцінювати себе як предмет змін. **У підлітковому віці** формується прагнення до самоствердження, з'являється хворобливе переживання неуспіху, зростає роль самооцінки в регуляції поведінки. **У юнацькому віці** актуалізується потреба у самовизначенні, оцінці своїх здібностей і можливостей; виникає процес визначення сенсу життя та свого місця в ньому.

Культурно-національні чинники виховання

Найбільш ефективним завжди вважалося виховання на прикладах життєдіяльності батьків (історії роду, що органічно контамінує з історією народу), навколишньої природи, розкриття секретів і величі національно-державної мови, культури, міжнародної ролі і місії Батьківщини, видатних здобутків її славних синів і дочок у всіх сферах світового поступу, зокрема - педагогіки, починаючи від авторів літописів, Ярослава Мудрого, Митрополита Іларіона і Володимира Мономаха, Ю. Котермака і Г. Русина, П.Сагайдачного і Б. Хмельницького, Л. Барановича, Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, Т. Шевченка, М. Максимовича і В. Каразіна, Ю. Федьковича, М. Шашкевича, О. Потебні, П. Юркевича і М. Драгоманова, Б. Грінченка, І. Франка і М. Грушевського, К. Ушинського і С. Русової, С. Сірополко, Г. Ващенко і В. Яніва, А. Волошина і О. Шаяна, Д. Чижевського, Ю. Бойка-Блохіна, Ю. Шевельова і В. Сухомлинського.

Маємо бачити й усвідомлювати світ, таємниці життя і рух до нього через найголовніші етапи, закономірності, особливості, інтереси, уроки життя та розвитку рідної Батьківщини - органічно пов'язаної з світовою еволюцією ще з найдавніших епох та формацій, коли вона була активним суб'єктом розвитку світової цивілізації та культури.

Першими вчителями дітей є їхні батьки (члени роду). Тому й виховний процес має починатися з виховної роботи педагогічних колективів з батьками; з роз'яснення батькам та усвідомлення ними сутності й ролі матері та батька, природи і прав дитини; розуміння того, яку роль відіграє в житті немовляти (дитини) особистий приклад батьків: і в сімейно-родових стосунках, і в ставленні до їхніх батьків, до історії народу, до рідної природи, мови, культури, надії і держави; до принципів і норм поведінки, праці та побуту; зрештою - до процесу власного навчання й громадянсько-культурного зростання, бажання й уміння виховувати дітей.

Найвищою турботою вихователів є дитина; метою і мірою успіху діяльності педагогів - міра фізично-духовного, ідейно-культурного, політичного розвитку дітей (учнів, студентів) як свідомих носіїв інтересів громадянського суспільства.

Визначальною постаттю навчальних закладів був, є і буде **УЧИТЕЛЬ**.

Найпершою рисою (якістю) кожного вчителя має бути вроджена любов до дитини та природний нахил до виховання, до синтезу народної й академічної педагогіки.

Народну педагогіку упродовж тисяч років творили люблячі матері, батьки (бабусі і дідусі), які заради щастя дітей самі проявляли взірці праці й культури (побутової, виробничої, суспільних відносин, ставлення до природи, рослинного і тваринного світу, слави далеких і близьких предків), людяності і громадянського сумління, совісті й честі, вміння матерів берегти і множити культурні традиції родинний добробут, сім'ю як основ держави, а батьків мужньо й жертвовно захищати і рід, і Батьківщину та славу і будучину своєї етнонації, держави, мови, культури, активну роль народу в світовому розвитку. А всім разом - творити освіту й науку, мистецтво високої гуманістичної правди й краси, незрадливої любові та вірності національним святиням, і тим самим творити загальнолюдські цінності.

Великою скарбницею народної педагогіки стали «Велесова книга», міфологія і фольклор як утілення загальнонародного досвіду, мудрості, моралі і етики поколінь.

Втіленням єдності народної й державницької педагогіки стало «Поучення дітям» Володимира Мономаха. Природно, що його педагогіка стала і синтезом грецько-еллінських, візантійських, римських, англійських виховних традицій, і вершиною вітчизняної суспільно-політичної думки, а завдяки цьому - вершиною всієї тогочасної європейської педагогіки.

Думки про роль людини та роль своєї держави в загальносвітовому процесі визначають і принципи виховання митрополита Іларіона та Кирила Туровського, церковної і військової тогочасної еліти, літописців Київської держави.

Переконливі приклади тому - «Літопис Аскольда», «Повість минулих літ» і Галицько-Волинський літопис з їх провідною ідеєю: розкрити поколінням «як виникла руська земля, хто в ній першим почав урядувати та як руська земля постала». Бо хто не знає свого минулого, той приречений не знати щасливого майбутнього, шляхів до нього.

Для відповіді на питання автори використовують і міфологію, Біблію та фольклор; і інформацію про мало не всі зарубіжні країни, - однак в ім'я виховання людини-громадянина Київської держави усе те подано через призму зародження, становлення, розвитку своєї Батьківщини - суб'єкта й об'єкта світового процесу.

Технологія виховного процесу

Зміст та організацію виховного процесу визначає його мета як очікуваний ідеальний результат. Кінцева мета виховання поетапно конкретизується, виділяються проміжні виховні цілі, проєктуються дії педагога й вихованців, орієнтовані на досягнення виділених цілей.

Технологічний підхід дає змогу активізувати, інтенсифікувати процес виховання, наблизити його до оптимального. Технологія є основою сучасного виховного процесу, оскільки як форма виховного впливу характеризується високою наукоємністю і цим самим оптимізує його.

Особистісне долучення вихованців до спільної з вихователем діяльності у процесі застосування сучасних виховних технологій здійснюється через розв'язання соціально-моральних завдань, що ставлять вихованців з умов свідомого вибору і практичної реалізації особистісної позиції, стилю поведінки.

Технологія виховного процесу з поєднанням педагогічних приписів, здійснюваних на рівні етапів та дій суб'єктів, з широкою варіативністю оперіональної структури суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Водночас вона є проявом індивідуальної майстерності педагога за умов використання ним оптимальних форм, методів та прийомів впливу на розвиток особистості.

Процес виховання окрім власне наукового підходу складається з творчих актів, засадами яких є відчуття вихователем конкретної життєвої ситуації, його такт. Ця особливість виховної діяльності має переваги .у ситуаціях екстремальних, недостатньо детермінованих, плінних, змінних.

Складовими виховних технологій є форми організації та способи виховання. Процес виховання здійснюється у певних організаційних формах (індивідуальні, групові, колективні, масові).

Сфера виховання є відкритою до пошуку альтернативних способів виховання.

Використання виховної технології є завжди вибором стратегії, пріоритетів, системотвірних чинників взаємодії вихователя і вихованців, а також вибором тактики та стилю виховної роботи з ними.

Високий суб'єктивний компонент виховних технологій, пріоритет унікальності кожної особистості вимагає відповідального ставлення до технологізації виховного процесу, високого професіоналізму педагога.

Виховний простір розвитку особистості

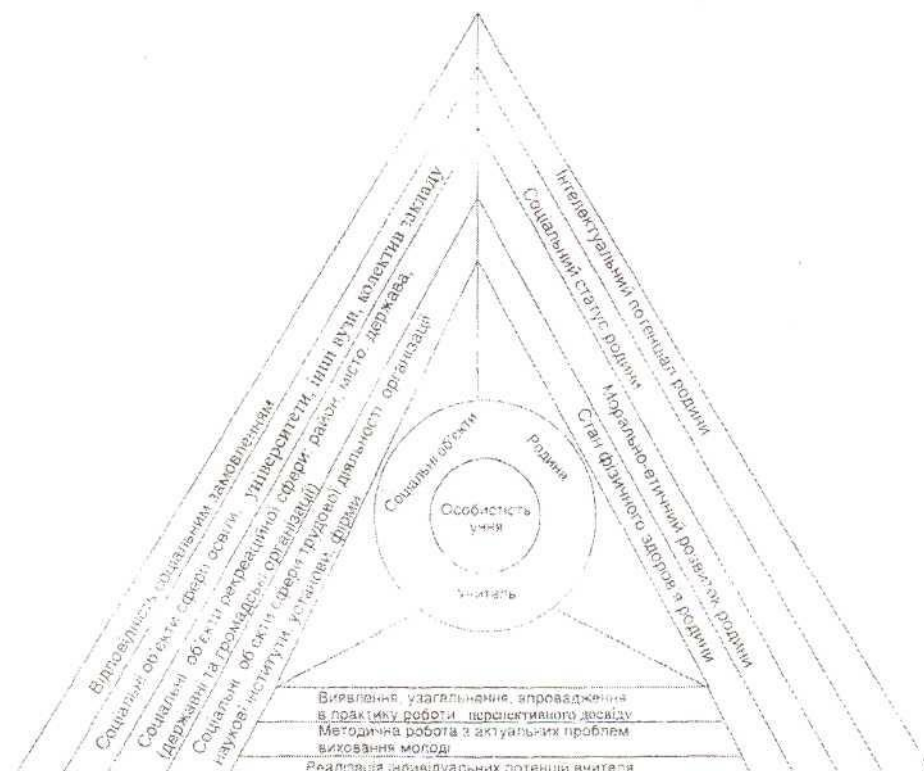
Головне завдання сьогоднішньої практики — створення виховного простору. Виховний простір - це не тільки середовище, а й духовний простір учня і педагога, це простір культури, що впливає на розвиток особистості. У ньому має бути представлений весь універсам цінностей культури і культурних форм життя. Це простір соціальних, культурних, життєвих виборів особистості, котра самореалізується у різних виховних середовищах (академічне середовище, клубне, середовище творчих майстерень тощо).

Основні вимоги до створення виховного простору:

- психологізація як здатність враховувати у комплексі всі зовнішні й внутрішні впливи на дитину й одночасно творити духовно-творче розвивальне середовище, нейтралізуючи негативні з них та посилюючи позитивні;
- відкритість до соціуму, діяти у співпраці з сім'єю, громадськістю;
- залучення дітей до розв'язання суспільно значущих і особистісних життєвих проблем, формувати досвід громадянської поведінки;
- розвиток творчого потенціалу всіх суб'єктів навчально-виховного процесу;
- спонукання школярів до самостійного розв'язання власних життєвих проблем у нестабільному суспільстві;
- життєтворчість як здатність забезпечити дитині можливість облаштувати власне життя, творити колективні і міжособистісні взаємини;
- педагогічна культура вчителів і вихователів, невід'ємними особливостями якої є людяність, інтелігентність, толерантність, розуміння, здатність до взаємодії;
- педагогічний захист й підтримка дітей у розв'язанні їхніх життєвих проблем та в індивідуальному саморозвитку, забезпечення їхньої особистісної недоторканості і безпеки;
- самореалізація людини в особистісній, професійній та соціальній

сферах її життєдіяльності.

Структура виховної моделі національного виховання
Виховна система - це цілісний організм, який виникає у процесі інтеграції основних компонентів виховання (мета, суб'єкти виховання, їх діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база), що сприяє духовному розвитку і саморозвитку особистості, створенню своєрідного, за визначенням К.Ушинського, «духу школи».

Серцевиною виховного процесу є особистість - її нахили, здібності, потреби, Інтереси, соціальний досвід, самовідданість, характер.

Одним із визначальних принципів виховної системи є взаємозв'язок впливів: родини; вчителя; соціальних об'єктів; довкілля (освітнього простору).

Родина, її цінності є складниками суспільства, яке будується на родинних принципах співжиття, дбайливого ставлення до дитини на тих чинниках, що допомагають розкрити творчий потенціал дитини.

Залучення до співпраці управлінської, духовної, культурно-мистецької еліти та громадських інституцій створює унікальне середовище координації та інтеграції всіх ланок виховної системи.

Розуміючи українську національну систему виховання як самобутнє і водночас споріднене з вселюдським культурно-історичне явище, акцентуємо увагу на усвідомленні педагогами кінцевого результату своєї праці - виховання свідомого громадянина, патріота.

Організаційно-структурна модель виховання

Реалізація сучасних технологій виховної роботи у практиці можлива на основі проектування розвитку особистості. Таким чином відбувається перехід від "педагогіки заходів" до педагогіки формування особистісних рис і якостей. У цьому підході (див. табл. 1) основними елементами розвитку особистості виступають: вікові особливості дитини (1); власне зміст виховної діяльності як спільної діяльності вихователя і вихованця (2); та основні очікувані результати на певному етапі вікового розвитку, що складаються з трьох основних елементів, - набуті знання і цінності (3), сформовані ставлення до себе, оточуючого природного і соціального світу (4), життєві компетентності (5), тобто можливість діяти у конкретній життєвій ситуації відповідно до власних цінностей, ставлень та знань.

Таблиця 1. Структура планування та оцінки ефективності виховання

Вікові особливості дитини	Зміст виховної діяльності	Критерії	Виховні досягнення учнів
1	2	3	4

Такий підхід дає можливість оцінити ефективність проведеної виховної роботи на кожному віковому етапі розвитку вихованця. Оцінка здійснюється через порівняння очікуваних результатів виховної роботи з її реальними результатами. При цьому стає можливою оцінка ефективності виховання як окремої особистості, так і класу та школи в цілому.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Виховання учнів у сучасній школі здійснюється в контексті національної і загальнолюдської культури, охоплює весь навчально-виховний процес, ґрунтується на свободі вибору мети життєдіяльності та поєднує інтереси особистості, суспільства, держави і нації.

Нині особливо актуальним є фундаментальне методологічне положення видатного українського психолога Г.С.Костюка про те, що виховувати – означає проектувати поступове становлення якостей особистості і керувати здійсненням накреслених проектів.

Програма виховання є результатом проектно-цільової діяльності, що враховує найважливіші компоненти навчально-виховного процесу, а саме: діагностування; визначення й обґрунтування педагогічних завдань; моделювання і прогнозування; проектування і

планування, організацію різних видів діяльності з учнями; моніторинг динаміки рівня життєвої активності вихованців; корекцію (самокорекцію) та регуляцію (саморегуляцію) відхилень у їхньому розвитку; аналіз та прогнозування виховних ситуацій.

Програмою передбачається залучення учнів до різних форм творчої та суспільно-корисної діяльності, зокрема: пізнавальної, оздоровчої, трудової, художньо-естетичної, спортивної, пропагандистської, ігрової, культурної, рекреаційної, екологічної, що організовуються у години дозвілля, тобто у позакласний час.

Метою програми є створення цілісної моделі виховної системи на основі національних та загальнолюдських цінностей як орієнтовної для проектування моделей виховних систем у загальноосвітніх навчальних закладах України.

Для досягнення означеної мети передбачено реалізацію таких **завдань**:

- дотримання принципів виховання, визначених концептуальними засадами національної програми;
- організація виховного процесу в класному колективі та з батьками на засадах проектної педагогіки;
- створення програми виховання для кожного класу з урахуванням індивідуально-педагогічних можливостей класних керівників, батьків, а також – результатів вивчення рівнів фізичного, соціального, психічного та духовного розвитку учнів;
- змістове наповнення програми виховання з урахуванням вікових особливостей учнів;
- задоволення базових потреб особистості вихованця (фізіологічних потреб, потреби в безпеці, любові та прихильності, визнанні та оцінці, в само актуалізації) за умов загальноосвітнього навчального закладу;
- реалізація у процесі роботи особистісно орієнтованого, діяльнісного, системного, творчого та компетентнісного підходів до організації виховного процесу в шкільному та класному колективах;
- оптимальне поєднання форм організації виховної роботи: індивідуальної, групової, масової;
- створення належних умов для особистісного зростання кожного вихованця (створення ситуацій успіху та підтримки), його психолого-педагогічний супровід;
- співпраця з органами учнівського самоврядування, дитячими громадськими організаціями;
- інтеграція зусиль батьківської громади, представників державної влади, громадських та благодійних організацій, правоохоронних органів та установ системи охорони здоров'я.

Програма виховання розрахована на весь період виховної діяльності з учнями конкретного класу з урахуванням їхніх вікових, індивідуальних та психолого-педагогічних особливостей (для роботи

з учнями 1-4 класів, 5-9 та 10-12 класів). Структурними елементами програми є:

- концептуальні засади, в яких закладена основна ідея, принципи та структура виховної моделі;

- пояснювальна записка, в якій визначається мета й завдання виховної діяльності учнів, особливості структури і змісту програми, рекомендації класним керівникам (вихователям) щодо створення організаційно-педагогічних умов та застосування різних форм і методів виховної діяльності;

- змістове наповнення програми для всіх ступенів навчання (початкова, основна, старша школа), побудоване за 6-ма змістовими лініями;

- списку використаної та рекомендованої літератури.

Змістове наповнення програми побудоване з дотриманням принципу концентризму, що відповідає концептуальним засадам національної програми виховання і визначається цінностями і ставленням особистості до себе і людей, суспільства і держави, природи і здоров'я, праці і мистецтва. Після кожної змістової лінії подаються характеристики вікових особливостей учнів, зміст та форми виховної діяльності, критерії і вимоги до виховних досягнень учнів. У змісті виховної діяльності запропоновано орієнтовні форми проведення виховних справ та їх тематика для різних вікових категорій з урахуванням творчого підходу класних керівників, батьків, інтересів, запитів та потреб дітей.

У програмі визначено орієнтири для роботи з конкретними класними колективами. Програма виховання для роботи з конкретним класом повинна вирізнятися творчим характером, власною специфікою, що зумовлюється особливістю соціальної ситуації розвитку, провідною діяльністю, виховними впливами мікро- та макросоціумів, рівнями розвитку особистостей та класних колективів, індивідуальними можливостями педагога.

У проектній діяльності увага класного керівника (вихователя) акцентується на таких аспектах:

- розвиток творчої особистості дитини;

- виявлення та становлення індивідуальних особливостей школярів;

- рівні особистісно-виховних досягнення учнів;

- створення відповідних умов у школі для всебічного розвитку учнів;

- функціонування системи медично-психологічного та соціально-педагогічного забезпечення процесу розвитку школярів.

У процесі поетапної реалізації програми виховання класний керівник (вихователь) керується особистісно зорієнтованим підходом до здібностей, нахилів кожного учня, тим самим створюючи умови

для саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації на основі національних та загальнолюдських цінностей.

Програма виховання учнів реалізується у процесі організації:

- навчально-виховної діяльності;
- позаурочної та позакласної діяльності;
- позашкільної освіти;
- роботи органів учнівського самоврядування;
- взаємодії з батьками, громадськими організаціями, державними установами.

Дитина є суб'єктом виховного процесу, тому доцільно у практику роботи школи впроваджувати такі виховні технології, інтерактивні методи та форми діяльності, які ставлять за мету не нав'язування правил і норм та примусове їх виконання, а створення умов для осмислення суті моральних правил і норм, їх доцільності, добровільного сприйняття, творчого застосування, набуття досвіду морально-ціннісного ставлення до самого себе, до людей, до навколишнього світу. А це потребує розвитку таких механізмів морального становлення особистості як ідентифікація, децентрація, позитивний образ «Я», емпатія, совість, рефлексивно-вольові механізми.

Для реалізації програми необхідно створити відповідні психолого-педагогічні умови у навчальному закладі, а саме:

- відповідність виховної практики засадам особистісно орієнтованої гуманістичної парадигми освіти;
- ставлення до особистості дитини як до суб'єкта виховання;
- перцептивна, комунікативна, інтерактивна взаємодія всіх суб'єктів виховного процесу;
- створення необхідних умов для розвитку творчого потенціалу особистості, перспектив її саморозвитку в колективі;
- захист і підтримка інтересів особистості дитини;
- самоідентифікація та суспільно-значиме особистісне самовизначення дитини;
- стимулювання ініціативності та життєвої активності дитини;
- створення і набуття практичних навичок, необхідних для особистісної гармонізації;
- інтеграція виховних впливів освітнього середовища;
- практичне спрямування виховного процесу навчального закладу;
- культивування цінностей особистості.

Урахування вікових та індивідуальних особливостей старших школярів передбачає добір доцільного змісту, методів, форм та відповідних виховних технологій:

- навчально-виховних (формування необхідних знань, стійких поведінкових норм);

- особистісно орієнтованих (створення ситуацій взаємодії, емпатії, використання активних та інтерактивних технік);
- культурологічних;
- дитиноцентричних (основа виховного процесу – створення умов для розвитку дитини);
- соціоорієнтованих.

Для кожної вікової категорії прийнятними є використання індивідуальних (консультації), групових (тренінги, дискусії, дебати, ділові та рольові ігри), колективних (проекти) форм діяльності.

Для забезпечення ефективної реалізації програми необхідно розробити навчально-методичні посібники та методичні рекомендації.

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВ

Початкова школа

Молодший шкільний вік є важливим у становленні особистості дитини, бо саме в цьому віці закладаються основи особистісного розвитку учнів початкової школи.

До вікових особливостей дітей 1-4 класів можна віднести: незначний соціальний та моральний досвід, підвищену емоційність, вразливість і одночасно пластичність до морально-етичних впливів, імпульсивність та безпосередність поведінки дитини, бажання постійно розширювати коло спілкування. Тому узгодження поведінки та усвідомлення моральних явищ життя характеризуються емоційними узагальненнями, аналізом ситуацій та вчинків, які відповідають загальнолюдським етичним цінностям. Розрив між знаннями моральних принципів і відповідною поведінкою – найхарактерніша властивість дитини цього віку. Подальшого розвитку набуватимуть такі моральні почуття: провини, сорому, обов'язку, відповідальності, справедливості, власної гідності, сумління.

Основними потребами дитини в початкових класах є потреби: у спілкуванні з людьми, в емоційному контакті, визнанні, оцінці своїх дій та вчинків, виявленні власних позицій у ставленні до інших, світу, у дружбі, товариськості, повазі до особистості, самоповазі, набутті нових знань та вмінь для пізнання довкілля.

Перед вчителем постає важливе завдання: вирізняти мотив вчинку, роз'яснюючи їй його сутність і правильність в різних типових життєвих ситуаціях, даючи їм можливість емоційного “переживання” разом із практичним застосуванням отриманих знань.

Беручи участь у спільних видах діяльності, учні вчать будувати свої взаємини із однолітками, входити в колектив ровесників. У них виникає потреба до взаємовимогливості і взаємодопомоги.

На цьому віковому етапі у дитини формується ядро особистості (моральні почуття, цінності, переконання), відбувається набуття досвіду моральної поведінки. Вона вчиться не лише виконувати вимоги колективу, а й бере активну участь у постановці вимог, виборі доручень, справи, яка їй до душі. В учнів виникає ще одне новоутворення – відносно стійкі форми поведінки і діяльності, які в майбутньому становлять основу формування її характеру.

Після закінчення 1 класу у частини дітей не до кінця сформовані особистісні новоутворення, що є характерними для дошкільнят, а саме:

- недостатнє усвідомлення сприйняття шкільного життя, необхідності впорядкувати та організувати його за певними законами і правилами співжиття;

- недостатнє усвідомлення внутрішньої етичної інстанції, такої як совість (орієнтування лише на зовнішній контроль з боку дорослих, невміння діяти самостійно), що викликає у школярів почуття невпевненості у собі, спричиняє конфлікти у спілкуванні;

- відсутність переваг та продуманих дій над імпульсивними (стримування бажань відбувається лише в разі очікування винагороди чи покарання);

- несформованість адекватної самооцінки.

Вчителеві в 2 класі слід продовжувати виховну роботу, спрямовану на корекцію цих недоліків з метою будування специфічних для молодших школярів особистісних новоутворень: довільність психічних процесів, внутрішній план дій та рефлексію, інтелектуалізацію життя дитини.

У вчинках дітей наприкінці другого року навчання вже проглядається позиція у ставленні до того, що їх оточує. Розвиваються і змінюються внутрішні етичні інстанції, формуються моральні мотиви поведінки; розвивається здатність співпереживати, співчувати, а отже, і співдіяти з дорослими та однолітками.

Молодший шкільний вік (за І.Д. Бехом) виявляється сприятливим щодо виховання у дитини фундаментального для її морального розвитку новоутворення, яким є здібність цінувати особистість людини.

Головним новоутворенням навчальної діяльності є формування теоретичного мислення дитини, що знаходить відповідне вираження і в рівні сформованості у дітей особистісних моральних якостей, першооснов багатьох моральних понять: доброти (гуманності), людяності, милосердя, чуйності, співчуття, чесності, справедливості, терпеливості та ін.

Формування особистості молодшого школяра значною мірою визначається реалізацією у виховному процесі діяльнісного підходу, згідно з яким моральні правила і норми дитина засвоює активно, в процесі діяльності та спілкування з дорослими, однолітками,

старшими та молодшими дітьми. Основна функція її полягає в тому, що в ній набувається досвід ставлення дитини до світу, до людей, до самої себе.

Виховання молодших школярів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності як провідної шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів, відведення належного місця "спільно-взаємодіючій діяльності" як на уроках, так і в позаурочний час; гуманізації взаємин у системах "учитель - учень", "учень - учень"; використання вчителем демократичного стилю спілкування з учнями; створення умов для творчої самореалізації кожної особистості.

Важливим є особистісно зорієнтований підхід у вихованні молодших школярів, оскільки для дітей цієї вікової групи характерна особлива сенситивність до морально-етичних впливів, а надто сприйняття норм культурної поведінки, спілкування, мовного етикету, культури взаємовідносин.

Дуже часто внутрішнє самопочуття, емоційний настрій дитини залежить від особистості вчителя початкових класів, оскільки для учнів 1-2 класів учитель залишається центральною фігурою, арбітром, авторитетом. Лише в 3-4 класах самооцінка, оцінка однолітків починає переважати оцінку вчителя.

Зовнішнім вираженням позиції дитини є участь її у різноманітних ситуаціях дитячого життя. Вона виявляється залежно від очікувань вчителя і дитини. Діти з невиправданими очікуваннями часто стають агресивними або, навпаки, пригніченими; боязкими або недовірливими, соціально інфантильними або неспокійними. Ці аспекти необхідно враховувати у роботі з дітьми та батьками.

Головне завдання вчителя – навчитись створювати і використовувати у шкільному житті ситуації, в яких знання і дії були б злиті та дозволили б фіксувати динаміку духовно-морального розвитку дитини, суть якого полягає у вмінні дитини самотійно, а іноді за допомогою вчителя реалізувати свої здібності до практичної діяльності. Вчитель має допомогти дитині розвиватись від елементарних навичок поведінки до більш високого рівня, для якого необхідні самотійність у прийнятті рішень і моральний вибір.

Ефективність різних видів виховання залежить від спрямованості виховного процесу, форм і методів його організації. Пріоритетними для учнів початкових класів є активні методи, спрямовані на самотійний пошук істини та сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості.

Оскільки в молодшому віці у дітей домінує образне мислення, то найбільш характерними є **такі форми діяльності: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, ігрова вправа, колективне творче пано, бесіда, тематичний зошит, ранок, свято, усний**

журнал, групова справа, оформлення альбому, уявна подорож, конкурси, ігри, школа ввічливості, демонстрація, розповідь, моделювання, інсценізація, вікторина, екскурсія, виставка малюнків, операція-рейд, виставка-ярмарок, перекличка повідомлень, добродійна акція, хвилини з мистецтвом, година спостереження, година милування, спортивні змагання, козацькі забави, театральна вистава, ляльковий театр, ведення літопису класного колективу, веселі старти, естафети, догляд за рослинами і тваринами.

Основна школа

Підлітковий вік – складний відповідальний період становлення особистості (за Л. І. Божович, це період другого народження особистості), в якому формується соціальна спрямованість і моральна свідомість: моральні погляди, судження, оцінки, уявлення про норми поведінки, запозичені у дорослих. Шлях оволодіння ними відбувається через реальні стосунки, через оцінку їхньої діяльності дорослими. Наприклад, не одразу підлітки усвідомлюють, що волю загартовує і навчання, що відкрите визнання своїх помилок свідчить про сміливість, що усвідомлення своєї провини – крок до відповідальності. Знання моральних норм та еталонів взаємин розуміють не завжди глибоко, важко сприймають моральний релятивізм, тому оцінки вчинків інших категоричні, безкомпромісні. Моральні переконання ще не є нестійкими, проте вони стають специфічними мотивами поведінки. З'являються власні погляди, оцінки, які можуть швидко змінитись, але й протилежну точку зору підліток буде відстоювати так само пристрасно, як іншу.

Важливі зміни відбуваються у мотиваційній сфері: потреба в самоповазі, в самоствердженні, у визнанні товаришів, у позитивному ставленні з боку друзів. З'являється орієнтація на майбутнє: мрії, ідеали, перспективні плани, віддалена мета. Проте для підлітка характерна й відмова від поставленої мети всупереч її об'єктивній значущості, бо воля ще слабка. Підлітки частіше діють за найбільш сильним мотивом, власною ж поведінкою вони ще не володіють, і самі визнають відсутність у себе вольових якостей.

Завданням педагогів є розвиток у підлітків вольової поведінки, використовуючи для цього емоційно привабливі цілі, підтримуючи їх наміри й уявлення про можливість досягти власного рівня домагань. За Л. І. Божович, у підлітків у вольовому акті ще слабо представлена виконавська частина. Очіма підлітків основною причиною їх неуспішності в школі є лінощі. Практика свідчить, що не менше значення має забезпечення пізнавальної мотивації, розвиток інтересів. Для підлітків є характерною легкість виникнення переживань, емоційної напруги. Їм важко стримувати свої радість, горе, образ, гнів. Їхні емоції відрізняються ригідністю – інертністю,

негнучкістю, навіть тенденцією до самопідтримування. Підлітки “купаються” у власному горі, або в почутті провини. Вони відчують задоволення від будь-яких переживань, відчують потребу в сильних емоційних насиченнях. Суперечливі прагнення, які виникають досить часто, ще більше підсилюють загальний емоційний фон, що призводить до виникнення стану афекту. Афективний стан може бути досить тривалим і виникати з незначного приводу. Треба вчити підлітків володіти своїми емоціями, усвідомлювати їх, говорити про них, виявляти в культурних формах.

Відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості: виникає інтерес до свого внутрішнього світу, що веде до поглиблення та ускладнення процесу самопізнання. Підліткова рефлексія спрямована на розуміння самого себе особлива увага приділяється власним якостям особистості, тому підвищується чутливість до оцінок з боку оточуючих, виникає орієнтація на реальні досягнення. Рефлексія відкриває недосконалість “Я”, що глибоко та гостро переживається. Найбільший сплеск рефлексивності в учнів 7-8 класів. Зростає критичність з приводу власних недоліків, наприклад, вже в 6 класі з’являються діти, які не вважають себе здібними до жодного з предметів.

Моральна мотивація ще не є стійкою, тому підліток легко піддається навіюванню, таким формам соціальної поведінки, які роблять його дорослим у власних очах.

Образи “Я”, які створює в своїй свідомості підліток, дуже різноманітні: це фізичне “Я” (уявлення про свою зовнішність), про психічне “Я” (про риси характеру, про свої здібності тощо). Але ставлення до всіх цих рис свого “Я” залежить від системи цінностей, яка формується завдяки впливу членів своєї сім’ї та ровесників. Саме тому одні гостро переживають відсутність зовнішньої краси, а інші – фізичної сили, дехто всю увагу спрямовує на підвищення результатів у спортивних видах діяльності. Образ “Я” ще нестабільний, уявлення про себе рухливе. Іноді випадкова фраза, комплімент або посмішка надовго порушують спокій душевного життя підлітка.

З образом “Я” пов’язана самооцінка. Для підлітка важливо знати не тільки, який він є, але й наскільки значущими є його індивідуальні особливості для оточуючих, а тому й для самого себе. Постійного відбувається порівняння: “Я такий, як усі” або “я не такий, як усі”. В ідеалі самооцінка повинна складатися із порівняння самого себе сьогоднішнього із самим же собою, але учорашнім: “Я вчора і я сьогодні, а яким я стану (повинен стати) завтра?”. Це складно, проте ефективно. Самооцінка має загальний характер та ще й занижена: підлітки перебільшують свої недоліки, успіхи дещо занижують. Але за заниженою самооцінкою може ховатись високий рівень домагань, на основі чого розвивається феномен “дискомфорт успіху”. Підліток, маючи таку самооцінку, знецінює досягнення своїх

ровесників, радіє їхнім невдачам. Така конфліктна самооцінка виникає за умови завищених вимог з боку батьків, або песимістичних уявлень про можливості свого сина чи доньки. У підлітка тоді виникає сильна реакція навіть на справедливі зауваження. Він шукає зовнішні причини для виправдовування своїх реальних невдач або тих, що прогноуються. Такий “афект неадекватності” вимагає пошуку психологічного захисту у вигляді знецінення успіхів інших. Висока самооцінка повинна поєднуватись із здатністю диференційовано оцінювати свої досягнення і в той же час бачити недоліки та перспективи покращання результатів за рахунок усунення недоліків.

Підлітки адекватно оцінюють товаришів, але завищують свою самооцінку. Загальне позитивне ставлення до себе, до своїх можливостей повинно залишатися незмінним, а недоліки - сприйматись як тимчасові, які можна усунути.

Самооцінка поступово емансипується від оцінок оточуючих і набуває все більшого значення як регулятор власної поведінки.

Крім реального “Я” виникає і “Я-ідеальне”. Якщо рівень домагань високий, а свої можливості усвідомлюються недостатньо, тоді “Я-реальне” буде дуже відрізнятися від “Я-ідеального”. Такий стан веде до невпевненості в собі, а в поведінці це виявиться в образливості, впертості, навіть в агресивності. Якщо “Я-ідеальне” сприймається досяжним, воно спонукає до самовиховання, здійснення якого сприяє розвитку саморегулювання. Саморегулювання вміщує в собі вільну постановку мети та вибір засобів її досягнення. Деякі підлітки (3%) розробляють навіть програму самовдосконалення, але не всі мають силу волі та наполегливість, щоб здійснити її. Здатність ставити мету, усвідомлювати засоби її досягнення, використовувати свої можливості, передбачати результати є показником високої зрілості особистості, що з'явиться пізніше. В учнів основної школи виникає потреба в життєвому самовизначенні (закінчується 9 клас), спрямованості на майбутнє, визначенні свого життєвого шляху, майбутньої професії. Ця потреба конкретизується в новій соціальній позиції, яка розгортається на наступному віковому етапі.

Враховуючи вікові особливості учнів основної школи, у роботі з ними доцільно використовувати **такі форми роботи**: година спілкування, класні збори, година класного керівника, анкета думок, зустріч, відверта розмова, просвітницький тренінг, ярмарок солідарності, конкурс, гра-експрес, спартакіада народних ігор, родинне свято, родинна вітальня, рольова гра, вікторина, веселі старти та естафети, колективна творча справа (КТС) (жива газета, випуск газети, свято-презентація, усний журнал та інше), проект, школа етикету, операція, виставка-конкурс, ведення літопису класного колективу, фестиваль, колективне ігрове

спілкування, похід, спартакіада, турнір, гра-анкета, колаж, ігрова програма, пошукова гра, акція (милосердя, благодійна, екологічна та інші), екологічна стежка, художня галерея, конкурс-ярмарок, виставка творчих робіт, трудовий десант, конкурс-інсценізація, конкурсна програма, інтелектуальна гра.

Старша школа

Старший шкільний вік, що охоплює період розвитку дитини від 15 до 18 років, у віковій психології прийнято вважати старшим підлітковим віком. Одним із важливих аспектів психічного розвитку старшокласників є інтенсивне дозрівання, провідна роль у якому відводиться розвитку мислення. У цьому віці учні виявляють більше самостійності в заняттях, у них інтенсивно розвиваються моральні сили, формуються і визначаються риси характеру, відбувається становлення світогляду. Основною особливістю особистісного розвитку старшокласника є помітний розвиток самосвідомості, самооцінки, що ґрунтується на самостійному аналізі й оцінці власної діяльності, що не завжди через складність цього процесу вони є об'єктивним.

Старший шкільний вік є сенситивним у формуванні світогляду, виробленні стратегії життя, визначенні життєвих планів, формуванні вміння творити власну долю, активно відповідально і ефективно реалізувати громадянські права і обов'язки.

Разом з розвитком абстрактного й цілісного мислення в учнів старших класів відбувається перехід до вищих рівнів мовлення, виникає прагнення до його самовдосконалення, намагання зробити його більш виразним, точним. Старшокласники вже вільно користуються комп'ютером, інтернетом, енциклопедичними словниками і зіставляють інформацію з різних джерел.

У старшокласників помітно розвивається самоспостережливість, вміння аналізувати поведінку. Для них характерне поглиблене усвідомлення психологічних процесів. Помітно зростають сила волі, витримка, наполегливість, самоконтроль. Інтереси стають зрілішими і водночас тривалішими, стійкішими, міцнішими. Розвиваються пізнавальні інтереси, зокрема - до самостійних видів навчальної роботи.

Пізнавальна діяльність учнів у старших класах характеризується новими вміннями і розвиненими здібностями, такими як: багатство словникового запасу, розвивати допитливість, вміння організувати сприйняття інформації та визначати нові ідеї, володіти достатнім обсягом інформації, застосовувати засвоєний матеріал за нових умов, критично мислити, вирішувати складні проблеми, засвоювати причинно-наслідкові зв'язки, встановлення прихованих залежностей і зв'язків, інтегрувати й синтезувати інформацію, відрізнити незначні

відмінності, досконало аналізувати ситуацію, передбачати наслідки, оцінювати процес і результати, міркувати, будувати гіпотези, застосовувати ідеї на практиці, узагальнювати та робити висновки.

Під час навчання у цей період виникають нові мотиви професійного та життєвого самовизначення. Старшокласники, визначаючи систему цінностей, керуються планом свого індивідуального розвитку та соціальною значимістю життєвих цілей. Соціальні мотиви старшокласників стають більш диференційованими і дієвими, що зумовлює використання у роботі з ними **таких форм роботи**: диспут, брифінг, відверта розмова, етичний тренінг, ярмарок професій, конкурс, ділова зустріч, етичний тренінг, тестування, екологічний десант, турнір ораторів, моделювання розвивально-виховних ситуацій, музична вітальня, тематична дискотека, клуб веселих та кмітливих (КВК), шоу-програма, проект, благодійна акція, брейн-ринг, сократівська бесіда, телефон довіри, філософський стіл, складання індивідуальних програм саморозвитку, дебати, похід, екскурсія, бенефіс, колаж, бал, презентація, агітбригада, прес-шоу, теле-ревію, аукціон, десант, експедиція (фольклорна, краєзнавча та інше), вечір (поезії, пам'яті та інше), круглий стіл, прес-конференція, фоторепортаж, мобільний консультаційний пункт, презентація-захист, інтернет-форум, відкрита кафедра, вернісаж, творчий портрет, школа лідера, театральна вистава, мистецькі шкільні колективи (театральні, хоріві, хореографічні), тематичний діалог, конкурс творчих робіт, захист проектів, поетична вітальня, бал, самотестування, публіцистична вистава, рух учнівської молоді, експедиція, літопис класного колективу, конкурсна програма, вікторина, інтелектуальна гра, трудові загони, табори праці і відпочинку, шкільні лісництва учнівські виробничі бригади.

ЗМІСТ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Виховні досягнення
<p>Сформованість основ духовно-морального та фізичного розвитку особистості:</p> <ul style="list-style-type: none">- усвідомлення цінності власного життя і збереження здоров'я (фізичного, психічного, соціального, духовного, культурного) кожної людини;- адаптація до змін навколишнього середовища, пізнання прекрасного у собі,

основ самооцінювання, самоконтролю, саморегуляції, самоповаги, почуття гідності, безпеки власної життєдіяльності;
 - знання та навички ведення здорового способу життя (дотримання правил гігієни, рухового режиму).

Тематичний зміст виховної діяльності

<p style="text-align: center;">1 клас</p> <p>«Наша мова – слов’яна» «Книга в житті людини». «Книга – джерело знань». «Азбука ввічливості». «Бути вихованим. Що це означає?». «Розкажи про себе». «На кого ти хочеш бути схожим?». «Мій настрій». «Мій день». „Зовнішній вигляд учня”. «Я і мої друзі». «Я і мій клас». «Як треба поводитися у школі, дома, на вулиці?». «Кожній речі - своє місце». «Якщо хочеш бути здоровим – загартовуйся». “Чистота – запорука здоров’я”. „Будемо здорові, або пригоди маленьких зубчиків”. „Вогонь буває різним”. «Абетка пішохода». “ПШ – пішохід”.</p>	<p style="text-align: center;">2 клас</p> <p>“Книга – мій друг”. «Чарівні слова”. “Мій день народження”. ”Що потрібно знати про свій характер?”. “Як організувати свій день?”. “Цінуй свій час і час інших”. “Сам удома”. “Дав обіцянку - виконуй”. “Умій слухати”. “Дбай про інших”. “Однокласник, товариш, друг”. „Дерево міцне корінням, а людина – друзями”. “Як не захворіти”. «Подорож до Країни здоров’я». “Профілактика інфекційних захворювань”. “Старти надій”.</p>
<p style="text-align: center;">3 клас</p> <p>“Найцінніше в моєму житті”. “Дорога кожна хвилинка”. “Мої доручення”. “Мій день: хороше і погане”. “Дисципліна і культура”. “Дорога в школу та додому”. «Ти вихована дитина?». “Твій зовнішній вигляд”. “Мій улюблений герой”. “Як я дбаю про своє здоров’я”. “Продукти харчування: наші друзі й вороги”. “Здоровим будь!”.</p>	<p style="text-align: center;">4 клас</p> <p>“Віра у себе”. “Завтрашній характер – у сьогоднішньому вчинку”. “Для чого живе людина?”. “На кого я хочу бути схожим у житті?”. “Мій ідеал”. “Твої норми поведінки”. “Що означає бути вихованим”. “Чуйність і байдужість”. “Не кидай слів на вітер”. “Хто багато читає, той багато знає”. “Козацькі забави”.</p>

«Свято Мийдодира». “Спортивна надія”.	“Як я провів канікули”. «Почни день з ранкової гімнастики» “Переможемо всі хвороби”. “Культура харчування”. “Шкідливі звички”.
--	--

ОСНОВНА ШКОЛА

	Виховні досягнення
5-7 класи	Усвідомлення основних засад «Я – концепції» особистості: <ul style="list-style-type: none"> - норм власної поведінки; - прагнення бути фізично здоровою людиною; - знань та вмінь оцінювати свій фізичний та психічний стан, своє здоров'я; - наслідків негативного впливу шкідливих звичок на здоров'я людини; - конструктивний підхід до вирішення різних життєвих ситуацій.
8-9 класи	Сформованість основних засад «Я-концепції» особистості: <ul style="list-style-type: none"> - вмінь цінувати себе як унікальну і неповторну особистість; - наслідків негативного впливу шкідливих звичок на здоров'я людини; - вміння визначати свій соціальний статус у соціальній групі, уникати конфліктних ситуацій, адаптуватися в різних життєвих ситуаціях та конструктивно впливати на них, коректувати та регулювати власну поведінку; - власної культури самопізнання.

Орієнтовні теми для виховної діяльності

5 клас	6 клас
<ul style="list-style-type: none"> “Індивідуальні особливості людини”. “Пізнай себе”. “Презентація твого дня народження”. “Я і моя родина”. “Мої права і обов’язки”. “Твій режим дня”. “Бережи свій час”. “Дотримання шкільної етики”. “Школа ввічливих наук”. „Похід вихідного дня по рідному краю: „Уміння орієнтуватися за місцевими 	<ul style="list-style-type: none"> “Азбука спілкування”. “Вміння знаходити себе в суспільстві”. “Характер людини: як він формується”. “Що таке толерантність?” “Пізнай себе”. “Світ моїх захоплень”. “Моя поведінка в класі”. “Мої права та права інших”. «Права та обов’язки учня». „Змагання-конкурс на місцевості з туристської техніки”.

<p>ознаками”.</p> <p>„Гра-змагання на місцевості зі спортивно-туристської та топографічної підготовки”.</p> <p>“Що Наум нам приніс на ум”.</p> <p>“Пташка красна своїм пір’ям, а людина – своїм знанням”.</p> <p>“Марафон ерудитів”.</p> <p>“Кмітливі, вперед!”.</p> <p>“Що маю знати, щоб зберегти своє здоров’я”.</p> <p>“Правильне харчування та здоровий сон – запорука міцного здоров’я”.</p> <p>“Загартування та фізичні вправи – необхідні умови здорового способу життя” .</p> <p>“Тато, мама і я – спортивна сім’я”.</p> <p>“Щоб не трапилось біди, правил дорожніх дотримуйся завжди”.</p>	<p>„Бесіда „Життя чудове тому, що можна подорожувати”.</p> <p>“Духовне та фізичне виховання”.</p> <p>«Здоровий спосіб життя”.</p> <p>“Моє здоров’я.”</p> <p>“Фізичне загартування школярів”.</p> <p>“Особиста гігієна хлопчиків»</p> <p>«Особиста гігієна дівчаток».</p> <p>“Про шкідливі звички”.</p> <p>“Алкоголь та його наслідки”.</p> <p>“Екологія душі”.</p>
<p style="text-align: center;">7 клас</p> <p>«Права дитини – мої права ».</p> <p>«Здоров`я – головне багатство».</p> <p>«Сходинки до сімейного життя».</p> <p>“Я в колі сім`ї”.</p> <p>«Моя родина».</p> <p>“Яскраві події мого життя”.</p> <p>“Господарочка”.</p> <p>“Добродії”.</p> <p>„Валеологічне виховання засобами туризму”.</p> <p>„Проведення одноденного походу з елементами орієнтування за допомогою компаса та карти”.</p> <p>“Країна моїх мрій” (дозвілля та хобі).</p> <p>“Моє дозвілля”.</p> <p>“Таланти твої, Україно”.</p> <p>“Якщо я буду...”.</p> <p>“Вчитель – моє покликання”.</p> <p>“Мій улюблений учитель”.</p>	<p style="text-align: center;">8 клас</p> <p>«З чого починається пізнання».</p> <p>“Чи любиш ти себе?».</p> <p>“Яка людина заслуговує на повагу інших”.</p> <p>“Ким бути і яким бути”.</p> <p>«Створення життєвого проекту саморозвитку».</p> <p>“Світ моїх захоплень”.</p> <p>“Фізична краса не постійна, а духовна краса – вічна”.</p> <p>„Туризм як різновид фізичної активності – складова здорового способу життя”.</p> <p>„Ігри та змагання на місцевості з техніки туризму”.</p> <p>“Кроки до успіху”.</p> <p>«Я» – частинка Всесвіту»</p> <p>“Як подолати невдачу?”</p> <p>“Наодинці із собою”.</p> <p>“Промова на захист добра, милосердя, честі, любові”.</p> <p>“Я” на арені суспільного життя”.</p> <p>“Сам собі вихователь”.</p> <p>“Кодекс чесної особистості”.</p> <p>“Шлях до себе”.</p>
<p>9 клас</p>	

<p>“Мій ідеал” «Бережи честь змолоду». “Пізнай себе – і ти пізнаєш світ”. “Мої життєві принципи”. “У колі симпатій”. “Країна моїх мрій”. “Вміння бути самим собою”. “Як стати лідером?” “Без добрих справ немає доброго імені”. “Про культуру почуттів”. „Засоби профілактики травматизму і патологічних станів організму під час проведення туристсько-краєзнавчих подорожей”.</p>	<p>Участь у шкільному та районному святі „День туризму”. “Що таке самовиховання, самооцінка, самореалізація?”. “Найскладніше – не відстоювати свою думку, а мати її”. ”Життя – це не ті дні, що пройшли, а ті, що запам’ятались”. “Умій сказати, умій змовчати”. “Хочеш бути щасливим – будь ним!” “Не говори, що знаєш, але знай, що говориш”. “Бережи себе”. “Здоров’я – скарб”.</p>
---	--

СТАРША ШКОЛА

Виховні досягнення
<p>Сформованість життєвих компетенцій, активної життєвої позиції:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розуміння та реалізація «Я – концепції» особистості; - імунітету до асоціальних впливів, готовності до виконання різних соціальних ролей; - уміння орієнтуватися та адаптуватися у складних життєвих ситуаціях, розв’язувати конфлікти на основі принципів толерантності; - навичок самопізнання, самовизначення, самореалізації, самовдосконалення, самоствердження, самооцінки; - життєвих пріоритетів, цілей та ідеалів; - особистої культури здоров’я.

Орієнтовні теми для виховної діяльності

10 клас	11 клас
<p>„У кого немає в душі минулого, у того не може бути майбутнього”. “Стався до людей так, як би ти хотів, щоб ставилися до тебе”. ”Чарівне слово «дякую»». „Добра людина та, що робить добро, чи та, що не робить зла”. „Не зраджуй у дружбі, материнстві, батьківстві”.</p>	<p>„Люби Україну – твою рідну землю”. „Людина народжується для вічності”. ”Цінуй честь сім’ї”. „Умій дати слово і тримати”. «Добро і зло...» „Сходінками до вершини успіху” „Твоє майбутнє – в твоїх руках” „Дороги, які ми обираємо”</p>

<p>„Поведінка старшокласників у громадських місцях”.</p> <p>„Правда життя”.</p> <p>„Зупинимо СНІД, поки він не зупинив нас”.</p> <p>„Знати, щоб жити!”.</p> <p>„Сходинок фізичного розвитку”.</p> <p>„Техніки і способи психічного впливу на соматичний стан організму”.</p> <p>„Шлях до самореалізації, або як стати особистістю”.</p> <p>„Відшукай себе серед інших”</p> <p>„Як подолати конфлікт?”</p> <p>„Я та інші”.</p> <p>„Народжений бути унікальним”.</p> <p>„Духовні потреби та ідеали мого “Я”.</p> <p>„І буде син, і буде мати, і будуть люди на землі”.</p> <p>„Формування української народності. Походження назв „Україна”, „українці”.</p> <p>Зустріч з народними умільцями краю.</p> <p>„Літопис мого родоводу”.</p> <p>“Традиції моєї родини”.</p> <p>“Сімейні реліквії”.</p> <p>„Статеві культура – основа сім’ї та усвідомлюваного батьківства”.</p> <p>„Українська сім'я – основа держави”.</p> <p>„Батьки і діти”.</p>	<p>„Зроби свій вибір на користь здоров’я”.</p> <p>„Подбай про своє здоров’я сам!”.</p> <p>„Інформація–запорука освіченості”.</p> <p>Краєзнавчий ярмарок „Традиційна українська кухня”</p> <p>Провести дводенну туристсько-краєзнавчу експедицію з використанням туристського спорядження та облаштуванням бівуаку (установка наметів, обладнання місця для вогнища, приготування їжі).</p> <p style="text-align: center;">12 клас</p> <p>„Права і обов’язки дітей у шлюбно-сімейному законодавстві”.</p> <p>„Пріоритети подружнього життя”</p> <p>„Громадянська та соціальна відповідальність у шлюбі”.</p> <p>„Моя участь у вирішенні побутових та господарських питань у родині”</p> <p>„Дружна сім’я – першоджерело людського буття”.</p> <p>„Моральна чистота стосунків між юнаком та дівчиною”.</p> <p>„Від виховання до вихованості”.</p> <p>„Чи кожна людина може бути щасливою?”</p> <p>„Чи кожен може бути успішним?”</p> <p>“Вечір бардівської пісні”.</p> <p>„Чи може людина бути творцем свого щастя?”.</p> <p>„Якщо я для себе, то навіщо я?”.</p> <p>„Конверт дружніх запитань”.</p> <p>„Заговори, щоб я тебе побачив” (Сократ)</p>
--	--

2. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО СІМ'Ї, РОДИНИ, ЛЮДЕЙ

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Виховні досягнення

Сформованість основ національних та загальнолюдських цінностей:

- уміння та навичок підтримки та збереження міжособистісної злагоди, запобігання та мирне розв'язування конфліктів,
- здатності враховувати думку інших людей., адекватно оцінювати власні вчинки та вчинки інших;
- моральних якостей (чуйності, чесності, правдивості, справедливості, гідності, толерантності, милосердя, взаємодопомоги, товариськості, співпереживання, щедрості, поваги до особистості).

Тематичний зміст виховної діяльності

1 клас	2 клас
<p>„Мої обов’язки в сім’ї”.</p> <p>“Мамо, тато, я – дружна сім’я”. «Що значить бути вихованою людиною?».</p> <p>“Світлофор ввічливості”.</p> <p>”Чарівні слова відкривають серця”.</p> <p>“Чесним треба бути всюди”.</p> <p>“Школа гарної поведінки”.</p> <p>«Умій слухати».</p> <p>“Відкриваємо скриньку добрих справ”.</p> <p>“Про дружбу”.</p> <p>Кого з друзів ти візьмеш у подорож?”.</p> <p>“Майстерня Діда Мороза”</p> <p>Свято “Чепурушки”.</p> <p>“Бабусяна скриня”.</p> <p>“Скриня народної мудрості”.</p>	<p>„Бути совісним означає...”</p> <p>“Мій товариш”.</p> <p>“Моя іграшка – тобі”.</p> <p>“Буду гідним скрізь і всюди, щоб нести Вам радість, люди!”.</p> <p>“Про справжню дружбу”.</p> <p>“Школа вишуканих манер”.</p> <p>“Ти – вихована дитина?”.</p> <p>“Турбота. Діти допомагають дітям”.</p> <p>“Як би я вчинив...”</p> <p>“Шануй батька й неньку”</p> <p>“Традиції та реліквії моєї родини»</p> <p>“Берегиня”.</p> <p>“Рушник моєї бабусі”.</p> <p>“Захоплення моїх рідних”.</p>
3 клас	4 клас
<p>“Дерево міцне корінням, а людина - родом”.</p> <p>“Родина, родина: від батька до сина”.</p> <p>“Вчимося бути добрими людьми”.</p> <p>“Якщо ти погано вчинив”.</p> <p>“Мій день, мої вчинки”.</p> <p>“Чужого горя не буває”.</p> <p>“Якщо твій друг помилився...”</p> <p>“Як і чим випробовується дружба”.</p> <p>“Про правила товаришування”.</p>	<p>“Ти знаєш, що ти людина?”.</p> <p>“Гляди, не забудь - людиною будь!”.</p> <p>“Народна мудрість про добро, совість, ввічливість, справедливість, чесність”.</p> <p>„Хочу і треба”.</p> <p>“Розкажи мені про себе”.</p> <p>“Подаруй свято іншим”.</p> <p>„Слово не горобець – вилетить не піймаєш”.</p> <p>“Вихована людина: яка вона?”.</p>

	<p>“Золоте правило ввічливості”.</p> <p>“Мама, тато, я – читацька сім’я”.</p> <p>“Від матері доні добро передати”.</p>
--	--

ОСНОВНА ШКОЛА

	Виховні досягнення
5-7 клас	<p>Усвідомлення цінностей соціального спілкування:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розуміння особистих, родинних, громадянських, національних та загальнолюдських цінностей; - вміння співпрацювати з іншими, працювати в групі та в колективі, прощати та просити пробачення.
8-9 клас	<p>Засвоєння сімейних, родинних та суспільних цінностей:</p> <ul style="list-style-type: none"> - критичного ставлення до поведінки людей; - єдності слова і діла; - активної моральної життєвої позиція; - ідеалів сім’ї, родини, відносин в колективі; - духовно-моральної культури особистості.

Орієнтовні теми для виховної діяльності

5 клас	7 клас
<p>“Дружба, це -”</p> <p>“Хочеш мати друга – навчись другом бути”.</p> <p>“Еталон поведінки мого однолітка”.</p> <p>“Я і мій ідеал”.</p> <p>“У добрі справи ти вклади прекрасні прояви душі”.</p> <p>“ Заповіді людяності ”.</p> <p>“Спілкуємося та діємо”.</p> <p>“Вчимося спілкуватися”.</p> <p>“Скарбничка мудрості”.</p> <p>“Не робіть моїх помилок”.</p> <p>“Тлумачний словник ввічливих слів”.</p> <p>“Добро – це коло, в середині якого є краса”.</p> <p>“Мистецтво дарувати”.</p> <p>“Чи допоможуть вітаміни всім нам вчитися відмінно”.</p>	<p>“Їх подвиги в пам’яті вічні”.</p> <p>“Будь гідним пам’яті батьків”.</p> <p>«Через віки пам’ять проростає».</p> <p>“Безсмертним подвигом своїм вони прославили Вітчизну”.</p> <p>“Героїчне минуле народу”.</p> <p>“Це – пам’ять серця”.</p> <p>“Минуть роки, минуть віки, а подвиг житиме завжди”.</p> <p>“Цього ніколи не забути”.</p> <p>“Поспішаймо до оселі ветерана”.</p> <p>“Доля людини”.</p> <p>“Знати, щоб пам’ятати” .</p> <p>“Закон і ми”.</p> <p>“Різні люди – різні погляди”.</p> <p>“Не потрап у тенета... ”</p> <p>“Все починається з родини”.</p> <p>“Захоплення моїх батьків”.</p> <p>“Бабусині рушники”.</p>

<p>“Для мами завжди ласкаві слова”.</p> <p>“Люба моя ненько”.</p>	<p>“Родина від батька до сина”.</p> <p>“Тато, мама, я – спортивна сім’я”.</p> <p>“Захоплення моєї родини ”.</p> <p>“Пісні моєї бабусі ”.</p> <p>“Краще добрим бути”.</p> <p>“Добро і зло”.</p> <p>“Співрозмовник”.</p> <p>“ Разом нас багато”.</p> <p>“Даруймо книгу”.</p> <p>«Даруймо радість людям».</p> <p>“Мій справжній друг”.</p> <p>«Мобільну безпеку увімкнено».</p>
<p style="text-align: center;">6 клас</p> <p>„Людей я буду любити, добро й милосердя чинити”.</p> <p>„Людина починається з добра”.</p> <p>„Я зичу Вам доброго дня!”.</p> <p>«Еталон поведінки мого однолітка»</p> <p>«Золоте правило поведінки».</p> <p>“Ні – шкідливим звичкам!”.</p> <p>“Я та моє здоров’я”.</p> <p>„Мій родовід ”.</p> <p>“Моє рідне село”.</p> <p>“Мої земляки”.</p> <p>“Дідусеві нагороди”.</p> <p>„Цілую бабусині втомлені руки”.</p> <p>„Найкращі дні для наших матерів – це ті, коли щасливі їхні діти”.</p> <p>„Дідусю, дідусю, тобою горджуся...”.</p> <p>«Берегиня нашого дому».</p>	<p style="text-align: center;">8 клас</p> <p>“Що означає бути підлітком?”</p> <p>“Твій справжній друг”.</p> <p>“Ти живеш серед людей”.</p> <p>”Народження істини, а не загострення стосунків”.</p> <p>“Взаєморозуміння. На чому воно ґрунтується?”</p> <p>“Розкажи мені про мене”.</p> <p>“Собори наших душ.”</p> <p>“Що таке людське серце?”</p> <p>“Умій бути вдячним” .</p> <p>“Будувати життя, чи пристосовуватись до обставин.”</p> <p>“Чому буває самотньо?”</p> <p>“Уроки добрих справ”</p> <p>“Що внутрішня, що зовнішня краса тобі одній дарована, людино!”</p> <p>“ Дисципліна – свобода, чи необхідність?”</p> <p>«Правила користування мобільним зв’язком у громадських місцях».</p> <p>«Твоя інформаційна безпека».</p>

9 клас	
<p>“Любов до ближнього – джерело величі людини”.</p> <p>“Відкрийте чарівні двері добра і довіри”.</p> <p>“Любов’ю дорожити вмійте”.</p>	<p>“Колектив починається з мене”.</p> <p>“Цінності моєї родини”.</p> <p>“Портрет мого колективу”</p> <p>“Я і ми”.</p> <p>“Мої вчителі, старші друзі та наставники”.</p> <p>“Жити – значить спілкуватися”.</p> <p>“Молодь проти насильства”.</p> <p>«Культура користування мобільним зв’язком».</p> <p>«Я і інформаційно-комунікаційні технології».</p> <p>«Твоя інформаційна безпека».</p>

СТАРША ШКОЛА

Виховні досягнення
<p>Сформованість соціально-комунікативних компетенцій:</p> <ul style="list-style-type: none"> - єдності моральної свідомості та поведінки; - вмотивованості до самовизначення; - значимості інтеграції національних та загальнолюдських цінностей; - готовності до моральних вчинків на засадах гуманного ставлення до людей та добродійної діяльності; - вільного морального вибору; - навичок соціальної взаємодії та потреби допомагати іншим; - реалізації активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції; - пріоритетів подружнього життя, збереження та примноження сімейних традицій, забезпечення єдності поколінь; - гендерної культури.

Тематика змісту виховної діяльності

10 клас	11 клас
<p>“Моральний ідеал і його місце в житті людини”.</p> <p>“Моральні якості, особливості їх вияву у різних сферах діяльності людини”.</p> <p>“Моральна мотивація”.</p> <p>“Моральні основи взаємин юнаків і дівчат”.</p> <p>“Моральні основи сім’ї. Еволюція сімейних відносин”.</p> <p>“Духовні скарби народу. Найстрашніші втрати – духовні”.</p> <p>“Про віру, культуру, освіту”.</p> <p>“Мистецтво жити гідно”.</p> <p>“Що таке совість?”</p> <p>“Культура поведінки закоханих”.</p> <p>“ Милосердя в нашому житті”.</p> <p>«Правила техніки мобільної культури».</p> <p>«Інформаційне суспільство України».</p> <p>«Я в реалі, я у вір туалі...».</p> <p>« Подорож мережею Інтернет».</p>	<p>“Обов’язок. Відповідальність. Совість.”</p> <p>“Право і мораль”.</p> <p>“Без правової культури немає правової держави”.</p> <p>“Людське життя як найвища цінність”.</p> <p>“Чи все в житті стосується тебе?”</p> <p>“Ким бути і яким бути?”</p> <p>“Культура особистості, її здатність до самовдосконалення”.</p> <p>“Думка колективу чи думка особистості”.</p> <p>“Конфліктна ситуація: народження істини, а не загострення стосунків”.</p> <p>“Взаєморозуміння. На чому воно ґрунтується.”</p> <p>“Естетика поведінки та етикет”.</p> <p>“Інтелігентна людина: яка вона?”</p> <p>“У чому краса людини?”</p> <p>«Мобільна телефонія – цивілізоване спілкування».</p> <p>«Засоби масової інформації у демократичному суспільстві».</p> <p>«Світ і ІКТ».</p>

12 клас	
<p>Від рідного до чужого, від близького до планетарного.”</p> <p>“Толерантне ставлення до всіх націй і народностей.”</p> <p>“Загальнолюдські цінності: осмислення вічних істин.”</p> <p>“Мир та злагода – головна умова існування Землі і людства.”</p> <p>“Вічні цінності сьогодні”.</p> <p>“Моральні ідеали і їх місце в житті сучасної молоді.”</p> <p>“Людина . Доля . Душа.”</p> <p>“Людина – невід’ємна частина природи, Всесвіту.”</p> <p>“Відзначення днів матері, батька, сім’ї”.</p>	<p>“Літопис родоводу ”.</p> <p>“Українська народна педагогіка про сім’ю”.</p> <p>“Традиції моєї родини”.</p> <p>“Сімейні реліквії ”.</p> <p>“Дружна сім’я – першоджерело людського духу”.</p> <p>“Проблеми батьків та дітей ”.</p> <p>“Сучасні аспекти родинного виховання ”.</p> <p>“Духовна єдність поколінь ”.</p> <p>“Українська сім’я – основа міцності держави ”.</p> <p>“Права і обов’язки дітей у шлюбно-сімейному законодавстві”.</p> <p>“Моя участь у вирішенні побутових та господарських питань в родині ”.</p> <p>“Моральна чистота стосунків між юнаком та дівчиною”.</p> <p>“Громадянська та соціальна відповідальність у шлюбі”.</p> <p>“Пріоритети подружнього життя».</p> <p>«Етика мобільного спілкування».</p> <p>«Ідеї тендерної рівності в системі ціннісних орієнтацій сучасної молоді».</p> <p>«ІКТ – миттєвий доступ до інформації і знань».</p>

3. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

<i>Виховні досягнення</i>
<p>Сформованість понять та уявлень про важливість праці в житті людини:</p> <ul style="list-style-type: none"> - уявлення про типи професій; - вміння і навички самообслуговуючої праці;

- поваги до людини праці;
- почуття відповідальності, вимогливості до себе, охайності, дбайливості, дисциплінованості, старанності, наполегливості.

Тематика змісту виховної діяльності

1 клас	2 клас
<p>“Бджілка мала, та й та працює”.</p> <p>“Ми працюю любимо”.</p> <p>“Про двох братів – Умійка та Неумійка”.</p> <p>“Знайомимось з професією”.</p> <p>“Коли я виросту... ”.</p> <p>“Місто веселих майстрів”.</p> <p>“Збережемо книгу”.</p> <p>“Подарунок малюкам дитячого садка”.</p>	<p>“Навіщо людина працює”.</p> <p>“Землю сонце прикрашає, а людину – праця”.</p> <p>“Діло майстра хвалить”.</p> <p>“Книжкова лікарня”.</p> <p>“Подарунки молодшим друзям”.</p> <p>“Професія моїх батьків”.</p> <p>“Кращий мамин помічник”.</p>
3 клас	4 клас
<p>“Праця годує, а лінь – марнує”.</p> <p>“Цінуймо працю інших”.</p> <p>“Усі професії потрібні, усі професії важливі ...”</p> <p>“Скибочка хліба”.</p> <p>“Мої досягнення”.</p> <p>“За що ми любимо свою професію”.</p> <p>“До джерел народних ремесел”.</p>	<p>“Праця прикрашає людину”.</p> <p>“Праця – джерело життя і головна його краса”.</p> <p>“Я – черговий”.</p> <p>“Допоможи книзі!”.</p> <p>“Подарунки власноруч”.</p> <p>“Трудові традиції української родини”.</p> <p>“Працьовита родина”.</p> <p>“Калейдоскоп професій”.</p> <p>«Підприємства нашого міста (селища)».</p> <p>10. «Чи знаєш ти ціну праці?»</p>

ОСНОВНА ШКОЛА

Виховні досягнення	
5-7 клас	<p>Сформованість потреби в праці:</p> <ul style="list-style-type: none"> - значимості суспільно-корисної праці; - навичок самообслуговування, ведення домашнього господарства; - вміння доводити справу до логічного завершення.
8-9	<p>Сформованість поняття професійного самовизначення:</p>

клас	<ul style="list-style-type: none"> - позитивно-емоційного ставлення до праці як до форми буття і способу самореалізації особистості; - здатності до усвідомленого вибору майбутньої професії в ім'я національного державного інтересу; - соціальної значимості праці в житті людини, естетики та культури праці в традиціях українського народу; - вмотивованості, цілеспрямованості, організованості, кмітливості, працьовитості; - проектування професійного становлення.
------	--

Тематичний зміст виховної діяльності

5 клас	6 клас
<p>“Як організувати себе”.</p> <p>“Вчись учитись, щоб уміти трудитись».</p> <p>«Моя майбутня професія”.</p> <p>«Це потрібно знати, щоб професіоналом стати”.</p> <p>“Книга скаржитья! Книга дякує!”.</p> <p>“Ціна твого підручника”.</p> <p>“Операція «Затишок»”.</p> <p>“Місто веселих майстрів”.</p> <p>“Даруйте радість людям”.</p> <p>“Майстерня Діда Мороза”.</p> <p>“У колективі немає чужої роботи”.</p> <p>“Професії від А до Я”.</p> <p>“Люди, які працюють поруч”.</p> <p>“Професії мого роду”.</p>	<p>“Ціна однієї хвилини”.</p> <p>“Що означає культура навчальної праці?”</p> <p>“Скільки у світі професій”.</p> <p>“Всі професії важливі”.</p> <p>“Наші захоплення”.</p> <p>“Професії наших батьків”.</p> <p>“Школа вмілих господарів”.</p> <p>“Господарочка”.</p> <p>“Нумо, хлопці!”</p> <p>«Чи вмію я працювати?»</p> <p>«Мої досягнення»</p> <p>“У країну «Зроби сам»”.</p>
7 клас	8 клас
<p>“Як навчитись цінувати і розраховувати час?”.</p> <p>“Як вибрати майбутню професію?”</p> <p>“Усі професії важливі, обирай свою”.</p> <p>“Чарівна краса вишиванки”.</p> <p>“З магазину чи власними руками”.</p> <p>“Бабусин рушник у сучасний оселі”.</p>	<p>„Бережи свій час і час інших”.</p> <p>„Як правильно організувати свою працю?”</p> <p>„Економіка домашнього господарства”.</p> <p>“Школа – мій дім, я – господар у ній”.</p> <p>“Виконуй кожен справу добре сьогодні і можеш не турбуватись про завтра”.</p> <p>“Що я знаю про майбутню</p>

<p>“Мої обов’язки в родині”.</p> <p>“Я це можу”.</p> <p>“Трудова біографія моєї родини”.</p> <p>«Не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні»</p> <p>«Професії в піснях»</p>	<p>професію?”</p> <p>“Ваш вибір: можу + хочу + треба.”</p> <p>“Освіта – шлях до майбутньої професії”.</p> <p>“Країна потребує професіоналів. Як ним стати?”</p> <p>“Праці ми шану співаємо”.</p> <p>“Таємниця майстерності”.</p> <p>“У світі професій”.</p> <p>“Мої здібності. Як обрати професію”.</p> <p>“Мій перший мільйон”.</p>
<p>9 клас</p>	
<p>“Естафета улюблених занять”.</p> <p>“Презентація професій”.</p> <p>„Ярмарок професій”.</p> <p>“Ким бути чи яким бути?”</p> <p>“Непрестижних професій не буває”.</p> <p>“Як не помилитися у виборі професій?”</p> <p>“Професійний вибір: хто його має здійснювати?”</p> <p>“Світ професій: праця та покликання”.</p> <p>“Освіта і професія”.</p> <p>“Великий світ професій: як не загубитись у світі професій?”</p> <p>“Твій вибір – життєвий успіх”.</p> <p>“Впорядкуємо ігровий майданчик – для малят”.</p> <p>«Твій трудовий загін»</p> <p>«Заробимо гроші своїми руками в таборі праці і відпочинку»</p> <p>«Ти і ринок праці»</p> <p>«Риси та якості фахівця»</p> <p>«Держава потребує професіоналів»</p> <p>«Підліткова праця: правознавчий аспект»</p> <p>«Трудові канікули»</p> <p>«Ти господар у своїй школі вдома (в мікрорайоні)»</p>	

«Працюємо разом, радіємо разом»	
---------------------------------	--

СТАРША ШКОЛА

Виховні досягнення
<p>Сформованість готовності до творчої праці:</p> <ul style="list-style-type: none"> - навичок колективної трудової діяльності; - основ ділової етики, інформаційно-комунікативних технологій; - корпоративної культури особистості, основ наукової організації праці; - основ економічних законів розвитку суспільства; - уміння будувати професійну кар'єру в умовах системних змін; - креативності, ініціативності, ерудованості, правосвідомості, працездатності.

Тематичний зміст виховної діяльності

10 клас	11 клас
<p>„Скільки коштує безгосподарність?“</p> <p>„Бути економним – вимога часу“.</p> <p>„Економіка навколо нас“.</p> <p>„Економіка нашої школи, її бюджет і режим економії“</p> <p>„Я обираю своє майбутнє!“.</p> <p>„Здоров'я і вибір професії“.</p> <p>„У світі професій“.</p> <p>„Смітникам – Ні! Чистоті – Так!“.</p> <p>„Коли робота – «в радість“.</p> <p>«Ти і ринок праці».</p> <p>«Риси та якості фахівця».</p> <p>«Держава потребує професіоналів»</p> <p>«Підліткова праця: правознавчий аспект».</p> <p>“Трудові канікули”.</p>	<p>„Вільний час – простір для розвитку здібностей“.</p> <p>„Рационально організуй свою діяльність“.</p> <p>„Економність та господарність – ознака культури“.</p> <p>„Уроки економії та бережливості“.</p> <p>„Ми – знаємо, ми – вміємо, ми – зможемо!“</p> <p>„Чи готовий я до вибору професії?“</p> <p>„Чи обов'язково бути студентом?“</p> <p>„Професії нашого часу“.</p> <p>„Вони – професіонали“.</p> <p>„Знайомимось з маловідомими професіями“.</p> <p>«Ти і ринок праці».</p> <p>«Риси та здібності фахівця».</p> <p>«Держава потребує професіоналів».</p> <p>«Підліткова праця: правознавчий аспект».</p>

	„Трудові канікули”.
<p>12 клас</p> <p>„Діагностика своїх можливостей”.</p> <p>„Як уникнути труднощів при виборі професії”.</p> <p>„Шлях до свого майбутнього”.</p> <p>„Школа... а далі?”.</p> <p>“Кроки до професії”.</p> <p>„Ось професія найкраща!”.</p> <p>«Ти і ринок праці»</p> <p>«Риси та якості фахівця»</p> <p>«Держава потребує професіоналів»</p> <p>«Підліткова праця: правознавчий аспект»</p> <p>«Трудові канікули»</p>	

4. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Виховні досягнення
<p>Сформованість понять та уявлень про довкілля:</p> <ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення краси природи, як унікального явища та її функцій в житті людини; - пізнавального інтересу до природи; - необхідності гармонійного співіснування людини та природи, відповідального ставлення до неї; - дбайливого ставлення до природи в традиціях українського народу; - ставлення до рослин та тварин на засадах білетики; - «Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)

Тематичний зміст виховної діяльності

1 клас	2 клас
<p>“Чистий клас”.</p> <p>“Збережемо чистим довкілля”.</p> <p>“Екологічна стежка”.</p> <p>“Збережемо красу природи. Зелені друзі мого краю”.</p>	<p>“Віч-на-віч з природою”.</p> <p>“Чисте джерело”.</p> <p>“Чиста криниця”.</p> <p>“Збережемо красу природи.»</p> <p>“Екологічна стежка в різні пори</p>

<p>“Перші весняні квіти”.</p> <p>“Зустріч пернатих друзів”.</p> <p>“Ми за них відповідаємо”.</p> <p>“Тварини – не іграшки”.</p> <p>Туристська прогулянка „До чистих джерел”.</p> <p>“Рослини моєї вулиці”.</p> <p>“Природа в загадках, прислів'ях, приказках та віршах”.</p> <p>“Екологія в загадках”.</p> <p>«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)</p>	<p>року” (вулицею міста, села).</p> <p>“Чорнобиль – рана України”.</p> <p>“Первоцвіти просять захисту”.</p> <p>“Наш квітник – найкращий”.</p> <p>“Дивовижні звірі Марії Приймаченко”.</p> <p>“Якби тварини вміли говорити”.</p> <p>11. Рухливі ігри з елементами техніки туризму.</p> <p>12. Вікторина-гра „Що покласти в рюкзак для мандрівок”</p> <p>“Боляче буває всім” (ставлення до тварин).</p> <p>“Тварини моєї місцевості”.</p> <p>«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)</p>
<p>3 клас</p>	<p>4 клас</p>
<p>“Чисте подвір'я”.</p> <p>“Подорож лісовою стежкою”.</p> <p>“Збережемо красу природи”.</p> <p>“Заповідні місця мого краю”.</p> <p>“Подарунки осені”.</p> <p>“Казковий фруктовো-овочевий бал”.</p> <p>“Посаджу дерево”.</p> <p>“На квіти осені чарівні подивись”.</p> <p>“Я не ображу рідної землі”.</p> <p>Одноденна туристська прогулянка „У поході друзі”.</p> <p>«Чорнобиль не має минулого часу”.</p> <p>“Ти відповідальний за тих, кого приручив”.</p> <p>“Таємниці Катерини Білокур”.</p> <p>“Тварини взимку потребують твоєї допомоги”</p> <p>“Різдво в гості прийшло”.</p> <p>«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)</p>	<p>“Стань природі другом, будь природі сином”.</p> <p>“Себе я бачу в дзеркалі природи”.</p> <p>“Тече річка невеличка”.</p> <p>“Чисте довкілля”.</p> <p>“Збережемо красу природи”.</p> <p>“Знай, люби, бережи”.</p> <p>“Збережемо природу рідного краю”.</p> <p>Туристська гра-естафета „Долаємо перешкоди”.</p> <p>“В усі пори року прекрасна земля”.</p> <p>“Екологічною стежкою до лісу (гаю, поля)”.</p> <p>“Жива і нежива природа”.</p> <p>«Нагодуй птахів (тварин)»</p> <p>«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)</p>

--	--

ОСНОВНА ШКОЛА

Виховні досягнення	
5-7 клас	<p>Усвідомлення себе як невід’ємної частини природи, взаємозалежності людини та природи, взаємозв’язок стану довкілля та здоров’я людей:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вичерпності природних ресурсів; - природи як еталонної цінності; - активної життєвої позиції щодо оздоровлення довкілля;
8-9 клас	<p>Сформованість почуття особистої причетності до збереження природних багатств:</p> <ul style="list-style-type: none"> - потреби у продовженні національних та етнокультурних традицій; - ефективного і ощадливого використання всіх видів ресурсів; - основ екологічного законодавства; - навичок правил техніки безпеки на природі; - потреби в оздоровленні довкілля та участь у природоохоронній діяльності; - навичок життєдіяльності в умовах екологічної кризи.

Тематичний зміст виховної діяльності

5 клас	6 клас
<p>“Я – маленька частиночка Природи”.</p> <p>“Старти золотої осені”.</p> <p>“Флора і фауна нашого краю”.</p> <p>“Екологічною стежиною нашого краю”.</p> <p>“Природа – наш дім”.</p> <p>“Барви веселки”.</p> <p>«Таємниці природи»</p> <p>Свято квітів.</p> <p>“Вже брами літа замикає осінь”.</p> <p>“Знайди скарби природи рідного краю”.</p> <p>“Брати наші менші”.</p> <p>“Аптека бабусі Медуниці”.</p> <p>“Нагодуй птахів”.</p> <p>“Бережи воду, козаче, і вона тобі віддячить”.</p> <p>“Встанови годівничку”.</p> <p>“Квіти – посмішка природи”.</p>	<p>“Зелений патруль”.</p> <p>“Бережи ліс”.</p> <p>“Вода – безцінне багатство. Бережіть її”.</p> <p>“Давайте, друзі, разом природу берегти!”</p> <p>У природі – у рідному домі”.</p> <p>“Ліс – не школа, а всіх учить”.</p> <p>“Природа – людині, людина – природі”.</p> <p>“Рослини – барометри”.</p> <p>“Чисте повітря”.</p> <p>“До природи – не неси шкоди”.</p> <p>“Сценарій фільму «Мальовнича моя Україна: оформляємо путівник”.</p> <p>“Озера та ріки мого краю”.</p> <p>“Школа юного еколога”.</p> <p>“Знай і люби свій край!”.</p> <p>“Захистимо наших братів</p>

<p>«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)</p>	<p>менших”.</p> <p>“Екологічні катастрофи”.</p> <p>“Дзвони Чорнобиля”.</p> <p>“Хто природу не тривожить, тому вона допоможе”.</p> <p>«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)</p>
<p>7 клас</p>	<p>8 клас</p>
<p>“Земля – годувальниця”.</p> <p>„Історія міст і сіл України”</p> <p>„Україна вишивана”.</p> <p>“Вода – джерело життя”.</p> <p>“Космос - далеко чи поруч?”</p> <p>“Ерудит природи”.</p> <p>Конкурс фоторобіт „Природа і фантазія”.</p> <p>“Здорова природа – здорова людина”.</p> <p>“Дари природи не невичерпні”.</p> <p>“Вітамінна скарбниця”.</p> <p>“Овочеві витівки”.</p> <p>“Щедрі дари осені”.</p> <p>“Жива ялинка хай росте”.</p> <p>”Червона книга, для кого?”</p> <p>“Квітковий вернісаж”.</p> <p>“Будь природі другом”.</p> <p>“Вальс квітів”.</p> <p>“Будь до природи небайдужим”.</p> <p>«Екологічна майстерня»</p> <p>«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)</p>	<p>«Біологічний хокей»(КВК).</p> <p>“Екологічний бумеранг”.</p> <p>“Екологічне лото”</p> <p>«Зелений дивосвіт».</p> <p>«Ми – в природі, природа – в нас».</p> <p>“Замість ялинки – зимовий букет”.</p> <p>“Осінній дивограй”</p> <p>«Світ дерев»</p> <p>“Дзвони Чорнобиля”.</p> <p>«Мальовнича моя Україна: розробка сценарію фільму»</p> <p>«Світ природи в народному епосі»</p> <p>«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)</p>
<p>9 клас</p>	
<p>“Збережемо чистоту водних просторів наших!”</p> <p>“ Бережіть рідну природу!”</p> <p>“Бережіть ліс – легені планети! ”</p> <p>“Збережемо наше довкілля!”.</p> <p>“Екологічний КВК”.</p> <p>“Посади дерево”.</p>	

“Чистий зелений світ навколо тебе”.

“Захистимо мурашник”.

“Розчистимо лісове джерело”.

“Вони – з Червоної книги!”

“Квіти - очі землі”.

“Рослини у творах мистецтва”.

«Уроки Чорнобиля»

“Стояла я і слухала весну...”

“Хай вічно струмує вода”.

«Мальовнича моя Україна; оформлення фотоальбому»

„Краса і біль України”: „Свята спадщина”, „Мальовнича Україна”, „Скривджена земля”, „З попелу забуття”.

«Екологічна юстиція»

“Свято врожаю”.

«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)

СТАРША ШКОЛА

Виховні досягнення

Сформованість екологічної культури особистості:

- усвідомлення єдності людини та природи.
- ставлення до природи як історико-культурної, наукової та освітньої цінності;
- моральної відповідальності за збереження природного довкілля;
- екосистемного підходу до розв'язання екологічних проблем, стратегій і технологій їх вирішення в інтересах еколого-збалансованого розвитку суспільства;
- критичного ставлення до екологічної інформації та способів її пошуку;
- правил дотримання інформаційної, харчової та радіаційної безпеки.

Тематичний зміст виховної діяльності

10 клас	11 клас
<p>„Жити в злагоді з природою”.</p> <p>„Вплив канцерогенів у продуктах харчування на організм людини”.</p> <p>„Зелений паросток майбутнього”.</p> <p>„Ліси для нащадків”.</p> <p>„Майбутнє лісу у твоїх руках”.</p> <p>„Парки – легені міст і сіл”.</p> <p>„До чистих джерел”.</p> <p>„Екологічний вісник”.</p> <p>“Рослини лікують”.</p> <p>„Весняний вернісаж”.</p> <p>«Екологічні наслідки Чорнобиля»</p> <p>„Екологічна етика»</p> <p>„Екосвіт очима митців”.</p> <p>«Декларація прав природи»</p> <p>„Світ навколо мене та я в ньому”.</p> <p>„Книга скарг Природи”.</p> <p>«Біль твоєї землі, Україно!»</p> <p>«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)</p>	<p>„Про екологічне маркування безпечних для споживання товарів”.</p> <p>„Про екологію рідного краю”.</p> <p>„Ліси – багатство, бережи їх!”.</p> <p>„Заповідні території України”.</p> <p>„Перлини природи України”.</p> <p>„Екологія землі ХХІ століття”.</p> <p>„Що ми залишимо нащадкам?”.</p> <p>„За життя - без сміття”.</p> <p>„Екополітика – почнемо із себе”.</p> <p>„Нове життя відроджених джерел”.</p> <p>„Земля – наш дім”.</p> <p>„Ми – на варті природи”.</p> <p>„Світ професій „Людина і природа”.</p> <p>„Еколог – сучасна професія”.</p> <p>„Екологічна юстиція”.</p> <p>«Злочин проти природи: відеофільм, відео ролики, комп’ютерні презентації тощо.</p> <p>«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)</p>

12 клас	
<p>„Вплив антропогенних факторів на здоров'я людини”.</p> <p>„Шляхи зменшення екологічних ризиків у харчуванні”.</p> <p>„ Річці - чистий берег!”</p> <p>„Екологічний об'єкт - наша вулиця”.</p> <p>„Посади дерево”.</p> <p>„Світ природи справжній та неповторний”.</p> <p>„Земля у нас одна”.</p> <p>„Біль Чорнобиля з роками не зникає”.</p> <p>Запаліть скорботну свічку”.</p> <p>„Шануймо лісу дивосвіт!”</p> <p>„Давай повернемо землі всі веселкові кольори!”.</p> <p>“Вода, яку ми п'ємо”.</p> <p>“Екологічні проблеми рідного краю (України)”.</p> <p>Природа, цивілізація, людина: пошук гармонії”.</p> <p>«Уроки етноекології»</p> <p>17.«Екологічні пріоритети держави».</p> <p>«Екологічна юстиція».</p> <p>«Контурна карта виховної еколого-натуралістичної роботи» (див. додаток)</p>	

5. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Виховні досягнення
<p>Сформованість естетичних почуттів, уявлень і знань про прекрасне в житті і мистецтві:</p> <ul style="list-style-type: none"> - основ про видову специфіку мистецтв, засобів їх виразності ; - вміння відчувати та розуміти художні образи; - навичок виконувати творчі завдання; - „перелік рекомендованих екскурсій до природних та культурних

об'єктів включених до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО" (див. додаток 2)

Тематичний зміст виховної діяльності

1 клас	2 клас
<p>“Музика поруч з нами”. “Краса природи в пісні і слові”. «Музичні фантазії». “Музика в природі: пори року”. “Мистецтво слова”. ”Абетка мистецтва”. “Таємниця однієї картини”. “Танок осіннього листя”. «Мистецька галерея зими». «Світ казки». «Мистецтво ляльки» «Вчимося етикету» «Культура поведінки: ідемо до театру (музею, кінотеатру, цирку, на виставку тощо)</p>	<p>“Музичний фольклор рідного краю”. “Народні звичаї”. “Краса природи у творах образотворчого мистецтва”. “У царині мистецтва”. “Чарівне слово поезії”. «Я вишиваю рушничок». «Лине пісня колискова». “Музична мозаїка”. “Театр актора і ляльки». «Фарби осені». «Поезія зими». “Мелодія весни”. «Вчимося етикету» «Культура поведінки: ідемо до театру (музею, кінотеатру, цирку, на виставку тощо)</p>
3 клас	4 клас
<p>1. “У царині мистецтва”. «Музичні захоплення». “Я вишиваю рушничок”. “Кіномистецтво”. “Архітектурні перлини рідного краю”. «Доторкнутися словом до серця». “Хоровод весняних квітів”. “Краса природи рідного краю”. «Малюю до картинної галереї» «Граю у ляльковій виставі» «Вчимося етикету» «Культура поведінки: ідемо до театру (музею, кінотеатру, цирку, на виставку тощо)»</p>	<p>“Мистецькі шедеври”. “Влучне слово”. “Таємниця однієї картини”. “Музична спадщина рідного краю”. “Музична терапія”. “Краса природи в мистецтві”. “За народними ремеслами”. “Кіномистецтво: документальний фільм”. “Мистецькими стежками рідного краю”. «Пісня рідного краю» «Прекрасне очима дитини». “Театральна афіша”. «Вчимося етикету»</p>

	«Культура поведінки: ідемо до театру (музею, кінотеатру, цирку, на виставку тощо)» «Мобільна культура»
--	---

ОСНОВНА ШКОЛА

Виховні досягнення	
5-7 клас	<p>Сформованість потреби у спілкуванні з мистецтвом як основи естетичного виховання і художнього сприйняття дійсності:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пізнавального інтересу до мистецтв, їх взаємодії та взаємозв'язку; - навичок аналізу та сприймання художніх творів; - здатності до творчої діяльності у мистецькій сфері; - художньо-естетичних смаків, емоцій, почуттів та культури мислення та поведінки.
8-9 клас	<p>Розуміння ролі мистецтва як основи морально-духовного розвитку особистості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - здатності цілеспрямовано сприймати, відчувати, правильно розуміти мистецтво; - здатності висловлювати власне ставлення до мистецтва, творчої діяльності у мистецькій сфері; - потреби у спілкуванні з мистецтвом; - системи мистецьких знань, понять, термінів, тлумачень.

Тематичний зміст виховної діяльності

5 клас	6 клас
<p>“Люби музику – вона облагороджує думки і почуття”.</p> <p>“Чарівна мелодія скрипки”.</p> <p>“Народ скаже як зав’яже”.</p> <p>“І живе калина на папері”.</p> <p>“Ілюструємо казки”.</p> <p>«Казкова феєрія».</p> <p>“Світ моїх мистецьких захоплень”.</p> <p>“Мистецькі уподобання моєї родини”.</p> <p>“Різдвяний настрій”.</p> <p>«Великодні писанки».</p> <p>“Українська співаночка”.</p>	<p>“Що я знаю про жанри мистецтва?”</p> <p>“Мистецтво і його вплив на культуру нації”.</p> <p>“Мистецтво та мої емоції”.</p> <p>“Народні ремесла”.</p> <p>“Витинанка”.</p> <p>“Театр-експромт”.</p> <p>“Турнір знавців поезії”.</p> <p>«Школа юного актора».</p> <p>«Студія знавців поезії».</p> <p>«Зимовий музичний репертуар».</p> <p>«Ляльковий театр – молодшим школярам».</p>

<p>“Рукотворне диво”.</p> <p>«Естетика побуту»</p> <p>«Культура поведінки: ідемо до театру (музею, кінотеатру, цирку, на виставку тощо)»</p>	<p>«Естетика побуту»</p> <p>«Великодня композиція»</p> <p>«Мистецькі канікули»</p> <p>«Культура поведінки: ідемо до театру (музею, кінотеатру, цирку, на виставку тощо)»</p>
7 клас	8 клас
<p>“Письменники рідного краю”.</p> <p>«Сьогодні і майбутнє української книги».</p> <p>«Пісенник мого класу».</p> <p>«Люблю я пісню українську».</p> <p>“Естафета творчих завдань”.</p> <p>«У світі живопису».</p> <p>«Український танок»</p> <p>«Вишневі усмішки».</p> <p>«Архітектурні пам’ятки мого краю».</p> <p>«Культура мовлення»</p> <p>«Культурна людина. Яка вона?».</p> <p>“Естетика зовнішнього вигляду”</p> <p>«Естетика побуту»</p> <p>«Уроки шляхетності»</p> <p>«Тонкощі етикету»</p> <p>«Культура поведінки: ідемо до театру (музею, кінотеатру, цирку, на виставку тощо)»</p>	<p>“Музика яку ми слухаємо. Музика яку ми любимо”.</p> <p>“Кобзарська дума”.</p> <p>«Чи розуміємо ми оперу?»</p> <p>”Театр у моєму житті”.</p> <p>«Мистецтво і мода».</p> <p>«Наш край у творах мистецтва».</p> <p>“І на тім рушникові”.</p> <p>“Купальські вогні”.</p> <p>“Новорічна вистава”.</p> <p>“Різдвяні комедії”.</p> <p>«Духовність особистості і мистецтво”.</p> <p>«Естетика побуту»</p> <p>«Уроки шляхетності»</p> <p>«Тонкощі етикету»</p> <p>«Культура поведінки: ідемо до театру (музею, кінотеатру, цирку, на виставку тощо)»</p>
9 клас	
<p>“Концерт-блискавка”.</p> <p>”Я малюю світ”.</p> <p>“Мої захоплення”.</p> <p>“У світі кіномистецтва”.</p> <p>“Музичний калейдоскоп”.</p> <p>“Осінній диво грай”.</p> <p>“Я любив вас усіх та найбільше любив Україну”.</p> <p>“П’ять хвилин з мистецтвом”.</p> <p>“Музична вітальня”.</p> <p>“Україна моя вишивана”.</p> <p>“Українська народна іграшка”.</p>	

<p>“Загадка – до мудрості кладка».</p> <p>„Подорож мережею Інтернет: відкриті наукові архіви, електронні бібліотеки, віртуальні музеї, світ електронних словників, електронна культура, термінологічні довідники”</p>	
---	--

СТАРША ШКОЛА

Виховні досягнення
<p>Сформованість естетичної культури особистості, художньо-естетичних цінностей, створених світовою культурою, цінностей інформаційної культури:</p> <ul style="list-style-type: none"> - здатності до активної перетворювальної діяльності з внесенням елементів краси в усі сфери життя людини; - навичок створення та реалізації мистецьких проєктів як основи творчого самовираження і самоствердження особистості; - розуміння художніх шедеврів, вміння вирізняти цінності і квазі цінності (піднесене і потворне); - оволодіння інформаційно-комунікативними технологіями (ІКТ).

Тематичний зміст виховної діяльності

10 клас	11 клас
<p>„Історія танцю: від міфів до сучасності”.</p> <p>„Залучаємось до прекрасного”.</p> <p>”Видатні українські діячі культури і мистецтва рідного краю”.</p> <p>„Україна поетична”.</p> <p>„Поетичний олімп рідного краю”.</p> <p>”Мій музичний вибір”.</p> <p>“Поезія кохання”.</p> <p>„Чарівні фарби, залишені пензлем...”.</p> <p>“Краса рідної мови”.</p> <p>„У мові моїй – краса й неповторність”.</p> <p>„Обрядова культура України”.</p> <p>„Інтерактивний театр”.</p>	<p>„Духовна краса врятує світ”.</p> <p>„У людини все має бути прекрасним: і тіло, і душа, і думки” (А.П Чехов).</p> <p>“Арттерапія: профілактика емоційних і психологічних негараздів”.</p> <p>„Чарівна сила мистецтва”</p> <p>„Танцювальний марафон”.</p> <p>„Так ніхто не кохав”.</p> <p>„Поезія кохання”</p> <p>„Галерея великих мистецтв”.</p> <p>„Традиційний народний костюм”.</p> <p>„Мої улюблені виконавці”.</p> <p>„Мистецтво та митці у художніх</p>

<p>„Театр: вчора, сьогодні, завтра”.</p> <p>„Архітектурні дива”.</p> <p>“Облаштуймо замки (парки) України”.</p> <p>„Ландшафтні перлини України”.</p> <p>„Культура телефонної розмови”.</p> <p>„Світ ІКТ”.</p> <p>„Подорож мережею Інтернет: відкриті наукові архіви, електронні бібліотеки, віртуальні музеї, світ електронних словників, електронна культура, термінологічні довідники”</p> <p>Позитив і негатив спілкування у „Чаті”</p> <p>„Твоя інформаційна безпека”.</p> <p>Мистецькі канікули</p>	<p>творах”.</p> <p>„Історія в картинах”.</p> <p>„Театральна палітра”.</p> <p>„Природа в музиці і музика в природі”.</p> <p>„Український романс”</p> <p>„Історія народу в творах мистецтва”</p> <p>„Збереження культурної спадщини: правовий аспект”.</p> <p>„Перлини світового живопису”.</p> <p>„Картинними галереями рідного міста (України)”.</p> <p>„У майстерні скульптора (художника)”.</p> <p>„Діловий етикет. Одяг і зовнішній вигляд ділової людини”.</p> <p>„На цій Землі ми спадкоємці, чи вандали?”.</p> <p>„Подорож мережею Інтернет: відкриті наукові архіви, електронні бібліотеки, віртуальні музеї, світ електронних словників, електронна культура, термінологічні довідники”.</p> <p>„ІКТ – миттєвий доступ до інформації”.</p> <p>Позитив і негатив спілкування у „Чаті”</p> <p>„Твоя інформаційна безпека”.</p> <p>Мистецькі канікули.</p>
12 Клас	
<p>„Від культури особистості до культури нації”.</p> <p>„Мистецтво, що звертається до серця”.</p> <p>„Червона рута цвістиме вічно...”.</p> <p>„Наодинці з мистецтвом”.</p> <p>„Диво українських храмів”.</p> <p>„Вернісаж української графіки”.</p> <p>„Гумор і сатира”.</p> <p>„Хіт-парад улюблених мелодій”.</p>	

<p>Турнір знавців музики (поезії, прози, образотворчого мистецтва, кіномистецтва тощо).</p> <p>„Слухаємо класику”.</p> <p>„Джазові ритми”.</p> <p>„Запрошуємо до вальсу...”.</p> <p>“Мистецьки брейн-ринг”.</p> <p>„За театральними лаштунками”.</p> <p>„Сучасне арт-мистецтво”.</p> <p>„У майстерні художника (скульптора)”.</p> <p>„Молодіжна субкультура”.</p> <p>„Діловий етикет: мистецтво спілкування”.</p> <p>„Вихованість, культура, інтелігентність”.</p> <p>„Подорож мережею Інтернет: відкриті наукові архіви, електронні бібліотеки, віртуальні музеї, світ електронних словників, електронна культура, термінологічні довідники”</p> <p>„Твоя інформаційна безпека”.</p> <p>Мистецькі канікули</p>	
---	--

6. Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Виховні досягнення
<p>Сформованість основних понять про народ, націю, суспільство, державу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - почуття поваги та гордості до рідного краю, народу, мови; - приналежності до української нації, відчуття себе громадянином України, шанування державних символів, Конституції України; - любові до культури свого народу, його традицій, звичаїв і обрядів; - розуміння правил взаємодії людей у колективі, суспільстві та безконфліктність їх спілкування, толерантного ставлення до представників інших національностей, шанобливого ставлення до їх культури, релігій, традицій.

Тематичний зміст виховної діяльності

1 клас	2 клас
<p>“Та земля мила, де мати народила”.</p> <p>“Моя рідна Україна”.</p> <p>“Символи моєї держави”.</p> <p>“Знай і поважай Герб, Прапор і Гімн своєї Батьківщини”.</p> <p>“Ми - українці”.</p> <p>“У країні рідної мови”.</p> <p>“Мова рідна, слово рідне”.</p> <p>“Правовий букварик”.</p> <p>„Я маю право... кожна людина має право”.</p>	<p>“Наша Вітчизна - Україна”.</p> <p>3. “У нас одна Батьківщина – наша рідна Україна”.</p> <p>“Ми - українці”.</p> <p>“Я – син своєї землі”.</p> <p>“Українці за кордоном”.</p> <p>“Славетні українці”.</p> <p>“Кожному мила своя сторона”.</p> <p>“Моя мала Батьківщина”.</p> <p>“Мій рідний край”.</p> <p>10. «Рід, родина, рідня»</p> <p>11. «Моя рідна вулиця».</p> <p>„Пам’ятаймо героїв”.</p> <p>„Мої права та обов’язки”.</p> <p>14. „Дитяча праця і права дитини”.</p>
3 клас	4 клас
<p>“Я – маленький громадянин”.</p> <p>“Кожна дитина має право”</p> <p>“З чого починається Вітчизна? ”.</p> <p>„Що необхідно знати про національну символіку”.</p> <p>“Всі єдина сім’я”.</p> <p>“Чи знаєш ти свій край?”.</p> <p>“Древній Київ – столиця України”.</p> <p>“Легенди мого краю”.</p> <p>„Вулицями рідного міста (села)”.</p> <p>“Година пам’яті і мужності”.</p> <p>Моральні цінності мого народу. Традиції поваги, турботи, співчуття й допомоги людям.</p>	<p>„Одна єдина на цілім світі...”.</p> <p>“Я – громадянин України і пишаюсь цим”.</p> <p>“Школа прав дитини”.</p> <p>“Люби і знай свій рідний край”.</p> <p>“Люди, які прославили мій край”.</p> <p>“Сторінки історії мого міста (села)”.</p> <p>“І живе калина на папері”.</p> <p>“Всі народи України живуть в злагоді та мирі”.</p> <p>„Шануймося, бо ми того варті”.</p>

ОСНОВНА ШКОЛА

	Виховні досягнення
--	--------------------

5-7 клас	<p>Усвідомлення єдності власної долі з долею Батьківщини:</p> <ul style="list-style-type: none"> - почуття любові до свого рідного краю, Батьківщини, народу, українських законів, традицій та звичаїв; - моральних, духовних та історико-культурних цінностей, високої мовної культури; - шанобливого ставлення до державної символіки; - правил та норм поведінки, соціально важливих для суспільства; - активної життєвої позиції щодо негативних проявів у соціумі; - толерантного ставлення до історії та культури інших народностей, які проживають в Україні та інших державах.
8-9 клас	<p>Сформованість потреби у збереженні та примноженні духовного й матеріального багатства українського народу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - відповідальності як важливої риси особистості за долю Батьківщини; - розуміння особистістю своїх прав, свобод, обов'язків; - громадянської життєвої позиції, участь в учнівському самоврядуванні, житті школи та громади; - власної віри у духовні сили народу, його майбутнє; - потреби у полікультурному спілкуванні на основі взаєморозуміння та поваги.

Тематичний зміст виховної діяльності

5 клас	6 клас
<p>«Україна пам'ятає» (Голодомор 1932-1933 рр.).</p> <p>“В ім'я твого і мого життя” (сторінками історії).</p> <p>“Ніхто не забутий, ніщо не забуте” (Ветерани Великої Вітчизняної війни та воїни УПА).</p> <p>“Державний гімн України”.</p> <p>“Духовність народу” (народний календар).</p> <p>“Що я знаю про Україну?”.</p> <p>“Моя країна моїми очима”.</p> <p>«Закони життя нашого класу”.</p> <p>«Немає прав без обов'язків».</p> <p>“Бабусина скриня”.</p> <p>Спартакіада народних ігор “Ігри народів світу”.</p> <p>„Конвенція ООН та Конституція України про права дітей”.</p>	<p>„Я – держава - суспільство”.</p> <p>„Україна – полікультурна держава”.</p> <p>„Демократичні принципи та цінності”.</p> <p>„Згадаймо всіх поіменно”.</p> <p>“Моя земля – земля моїх предків”.</p> <p>“Україна – наша Батьківщина”.</p> <p>„Державна символіка ”</p> <p>„Мої права та обов'язки”.</p> <p>“І синє небо, і жовте колосся”.</p> <p>“Люби і знай свій рідний край”.</p> <p>“Традиції мого народу”.</p> <p>“Мова рідна – слово рідне!”.</p> <p>“Чи знаю я рідну мову?”.</p> <p>“Хто живе поруч зі мною?”.</p> <p>„Козацькі розваги”.</p> <p>“Традиції моєї родини”.</p> <p>“Перлини народної мудрості”.</p> <p>“Школа – наш дім, ми господарі в нім”.</p>

7 клас	8 клас
--------	--------

<p>„Любове моя – Україно!”.</p> <p>„Україна від козацьких часів до сьогодні”.</p> <p>«Мій рідний край».</p> <p>„Історія рідного краю”.</p> <p>„Люблю я свій народ, шаную його звичаї”.</p> <p>„Мова рідна, слово рідне...”.</p> <p>“Біль і крик душі під знаком Чорнобиля”.</p> <p>„Колосок пам’яті”.</p> <p>„Право, обов’язок і честь”.</p> <p>„Вчинок, відповідальність, наслідки”.</p>	<p>“Країна, в якій я живу”.</p> <p>„Моя Україна, демократична і вільна, я з нею пов’язую долю свою”.</p> <p>„Що ти знаєш про Україну?”.</p> <p>«Трагедія українського народу»(Голодомор 1932-1933р.р.).</p> <p>„Я – громадянин і патріот держави”.</p> <p>“Право, обов’язок, свобода та відповідальність”.</p> <p>«Збережемо наш скарб – рідну мову».</p> <p>«Джерела духовності мого краю».</p> <p>„Історія моєї родини – в історії мого краю”.</p> <p>«Видатні люди мого краю».</p> <p>„Допоможемо ветеранам”.</p> <p>“Козацькі сурми”.</p> <p>„Виконую Кодекс класу (школи)”</p> <p>„Українці за кордоном . Що таке діаспора?”.</p> <p>„Колосок пам’яті”.</p>
<p>9 клас</p>	
<p>„Громадянське суспільство – гарантія дотримання прав людини”.</p> <p>„Гуманістична мораль у громадянському суспільстві”.</p> <p>“Чорнобиль – горе і біль”.</p> <p>„Колосок пам’яті”.</p> <p>“Державні символи України”.</p> <p>“Дебати: право на приватне життя”.</p> <p>“Україна - полікультурна держава”</p> <p>“Видатні вчені України”.</p> <p>“Ваш світлий подвиг незабутній”.</p> <p>„Культура політичної дискусії”.</p> <p>“Якби я був президентом...”.</p>	

СТАРША ШКОЛА

Сформованість активної громадянської позиції та відповідальності за долю України:

- усвідомлення національної ідеї;
- почуття патріотизму, національної свідомості, розвиненої правосвідомості, культури міжетнічних відносин,
- розуміння важливості української мови як основи духовної культури;
- необхідності дотримуватись конституційно-правових норм, своїх прав, обов'язків, свобод, готовності до захисту інтересів Батьківщини.

10 клас	11 клас
<p>“Я – українець!”</p> <p>„Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Україну!”</p> <p>„Загальнолюдське і національне”.</p> <p>„Особливості національних зразків моральності”.</p> <p>„Патріотизм – потреба України, кожного українця”.</p> <p>„Основи правосвідомості особистості”.</p> <p>“Славені постаті України”.</p> <p>“Конституційні основи держави”.</p> <p>“Від формування правомірної поведінки до правової культури громадянина України”.</p> <p>“Політична культура. Якою вона повинна бути?”.</p> <p>“Толерантність та політична культура”.</p> <p>“Національні та етнокультурні традиції”.</p> <p>„Мій рідний край ні з чим не порівняти!”.</p> <p>“Історія та сучасність рідного краю”.</p> <p>“Ми співпрацюємо з територіальною громадою міста (села)”.</p> <p>„Соціальна компетентність молодшої людини”.</p> <p>“Презентуємо учнівське самоврядування”.</p>	<p>“Поєднання особистісних потреб людини та вимог суспільства”</p> <p>“Про самоактуалізацію та самовизначеність особистості”.</p> <p>“Я і соціум” (“Мое входження до соціуму”).</p> <p>“Видатні особистості рідного краю”.</p> <p>“Презентуємо нашу школу”.</p> <p>“Учнівське самоврядування в школі”.</p> <p>“Герої для нас як приклад...”</p> <p>“Сучасний політик, який він?»</p> <p>“Якби я був політиком...”</p> <p>”Видатні постаті України”.</p> <p>“Україна і Європа”</p> <p>“Ми – громадяни України”</p> <p>«Вшанування пам’яті жертв Голодомору».</p> <p>«Торгівля людьми – грубе порушення прав громадянина».</p> <p>„Особиста відповідальність – пріоритетна риса громадянина”.</p> <p>„Я і соціум: проблеми самореалізації”.</p>

<p>“Взаємодія та співпраця з громадськими дитячими об’єднаннями та молодіжними організаціями”.</p> <p>„Насильство, та як його уникнути?”.</p> <p>«Сучасне рабство. Торгівля людьми».</p> <p>„Захист Вітчизни – обов’язок громадянина”.</p> <p>„Сучасні гендерні стереотипи”.</p> <p>„Колосок пам’яті”.</p>	
<p>12 клас</p>	
<p>“Україно! Ти моя молитва!”</p> <p>„Мораль і моральність – основні цінності етики громадянськості”.</p> <p>“Правосвідомість громадянина”.</p> <p>“Горде ім’я – українець!”</p> <p>“Що означає бути патріотом?”</p> <p>“Правова культура – міцність держави”.</p> <p>“Лідер ХХІ сторіччя: соціально-психологічний портрет”.</p> <p>“Гендерна рівність: правове забезпечення і реальність”.</p> <p>“Моральні принципи досягнення успіху”.</p> <p>“Про роль особистості в учнівському самоврядуванні”.</p> <p>“Видатні випускники нашої школи”.</p> <p>“Презентуємо себе”.</p> <p>„Ми – різні, ми – рівні”.</p> <p>“Культура міжетнічних відносин у полікультурному просторі”.</p> <p>“Глобалізація: загроза або нова реальність?”</p> <p>“Інтеграція України в сучасному світі”.</p> <p>«Голодомор 1932-1933р.р. Україна пам’ятає».</p> <p>«Порушення прав людини: експлуатація та торгівля».</p>	

--	--

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ

1. Розвиток нормативно-правової бази

Недостатня орієнтація законодавства України на виховання дітей та учнівської молоді актуалізує необхідність розширення його змістовного наповнення та правового забезпечення. Законодавство має визначати правові межі сфери виховання дітей та учнівської молоді (стратегію і принципи виховних систем; баланс сімейного і суспільного виховання, співвідношення релігійного і світського виховання; характер експертизи і контролю процесу та результатів виховання; розмежування повноважень у розробці й реалізації програм виховання підростаючого покоління тощо). Важливо законодавчо визначити напрями впливу на дітей та учнівську молодь, які шкодять їхньому благополуччю, захистити особистість від руйнівної інформації.

Доцільно створити нову концепцію превентивного виховання дітей та учнівської молоді, розробити основи законодавства про виховання підростаючого покоління в Україні; здійснити соціально-правову експертизу рішень органів державної влади з точки зору їх впливу на процеси виховання дітей та учнівської молоді.

2. Робота з керівними і педагогічними кадрами

Забезпечення готовності фахівців системи освіти до розв'язання сучасних проблем виховання дітей та учнівської молоді є ключовим питанням реалізації даної Програми.

Підготовка керівних і педагогічних кадрів до організації виховної діяльності вимагає певного удосконалення. Необхідно поліпшити якість викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу у педагогічних навчальних закладах, розробити сучасне програмно-методичне забезпечення виховного процесу, удосконалити систему підготовки, підвищення кваліфікації практичних психологів, соціальних педагогів, класних керівників, вихователів, педагогів-організаторів, заступників директорів загальноосвітніх навчальних закладів з виховної роботи у системі післядипломної освіти.

3. Наукове забезпечення

Наукове забезпечення Програми здійснюється Академією педагогічних наук України та її підрозділом - Інститутом проблем виховання у співпраці з Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України. Академія педагогічних

наук і Міністерство освіти і науки України спільно окреслюють напрями фундаментальних досліджень і прикладних проектів, спрямованих на реалізацію Програми, визначають шляхи розв'язання завдань, основними з яких є:

- здійснення послідовного системного аналізу реальної практики виховання дітей та учнівської молоді у різних регіонах, яка враховує їхні етнокультурні особливості;
- розробка прогностичної моделі особистості випускника 12-річної школи;
- визначення теоретичних засад проектування вірогідних стратегій соціальної й індивідуальної поведінки людини у ситуації невизначеності;
- створення програми спільної діяльності державних і громадських організацій;
- визначення теоретико-методологічних основ виховання дітей та учнівської молоді в сучасних умовах;
- здійснення моніторингу рівня розвитку виховних систем;
- визначення стратегії здійснення соціально-педагогічної експертизи стану виховання особистості в сучасному освітньому просторі;
- створення інноваційного комплексу технологій оптимізації виховного процесу на різних освітніх рівнях;
- створення моделі комп'ютерної інформаційно-аналітичної системи «Виховання дітей та учнівської молоді в Україні»;
- забезпечення підтримки інноваційної виховної практики навчальних закладів різних типів і форм власності, розробки й реалізації ефективних виховних систем.

Виконавці проектів визначаються на конкурсній основі.

4. Програмно-методичне та інформаційне забезпечення

На виконання Програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні в усіх навчальних закладах створюються і впроваджуються конкретні програми виховання, їх інформаційне і методичне забезпечення.

Основними напрямами цієї роботи є:

- розробка навчально-методичного супроводу становлення і розвитку виховних систем, програм виховання у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і позашкільних навчальних закладах, дитячих та молодіжних громадських організаціях і об'єднаннях;
- створення програмно-методичних комплексів психолого-педагогічної підтримки розвитку особистості, процесів її соціальної інтеграції;

- підготовка програм підвищення кваліфікації управлінських кадрів та безпосередніх організаторів виховної діяльності у навчальних закладах;
- здійснення експертизи змісту програм виховання особистості, виховного потенціалу підручників і проектів виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів;
- розширення видавничої діяльності щодо випуску інформаційно-методичної літератури з проблем виховання дітей та учнівської молоді;
- проведення конференцій та семінарів з проблем виховання особистості в сучасних умовах;
- формування інформаційно-аналітичного банку даних з усіх аспектів виховання дітей та молоді, що включає: інноваційні програми, конкретні приклади досвіду реалізації програм виховання; рекомендації щодо взаємодії навчальних закладів з сім'єю, іншими соціальними інститутами; аналіз результатів соціально-педагогічних і психологічних досліджень з проблем виховання.

5. Взаємодія органів управління освітою з неурядовими і громадськими організаціями

Взаємодія органів управління освітою із зацікавленими неурядовими і громадськими організаціями з питань виховання дітей та учнівської молоді здійснюється шляхом:

- розробки комплексних міжвідомчих програм з питань виховання дітей та учнівської молоді;
- підтримки виховних ініціатив неурядових, громадських дитячих і молодіжних організацій з метою спільного проведення конференцій, семінарів з різних напрямів виховання;
- створення міжвідомчих комісій як засобу становлення державної системи виховання юних громадян;
- створення регіональних волонтерських центрів виховання дітей та учнівської молоді.

З метою урізноманітнення та інтенсифікації культурного і творчого життя дітей та учнівської молоді, управління освіти державного, регіонального та місцевого рівнів, навчальні заклади всіх типів і форм власності налагоджують співробітництво з міжнародними організаціями, які функціонують на території України, зокрема з:

- Дитячим фондом Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), який сприяє суттєвим змінам в уявленні про виживання і розвиток дітей, спрямовує зусилля на досягнення прогресу і миру, благополуччя дітей, задоволення їхніх інтересів;
- Християнським Дитячим Фондом, діяльність якого сприяє поліпшенню становища дітей та молоді в Україні шляхом розробки і реалі-

зації програм, надання соціальних послуг, навчання спеціалістів та волонтерів соціальної роботи, розвитку міжнародного співробітництва в партнерстві з державними та недержавними структурами;

- іншими недержавними організаціями і фондами, діяльність яких спрямовується на вирішення завдань виховання дітей та учнівської молоді.

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ:

- удосконалення нормативно-правової бази з питань виховання;
- консолідація зусиль органів державної влади у вихованні духовно-моральної, життєво компетентної особистості, яка успішно реалізує свої потенційні можливості в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал;

- здійснення управління процесом виховання і контролю за діяльністю підвідомчих структур у частині виконання діючого законодавства України, відповідних Указів Президента України, Постанов Кабінету Міністрів України;

- подальша демократизація державного управління процесом виховання;

- підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації педагогічних працівників з виховної діяльності;

- модернізація вищої і післядипломної педагогічної освіти з урахуванням сучасних вимог і потреб виховання підростаючої особистості;

- організація системного моніторингу динаміки розвитку змін в організації й оцінці ефективності процесу виховання дітей та учнівської молоді.

На рівні місцевих органів управління освітою:

- піднесення ролі виховання у педагогічному процесі навчальних закладів усіх типів і форм власності;

- організація навчально-методичного забезпечення учасників виховного процесу, вдосконалення професійної компетентності педагогічних працівників, соціальний захист педагогів;

- залучення й координація зусиль різних соціальних інституцій у процес виховання дітей та учнівської молоді;

- створення необхідних умов для виховання дітей та учнівської молоді, розвитку їх здібностей, професійного самовизначення;

- кадрове забезпечення, фінансування і сприяння реалізації державних та регіональних програм виховання дітей та учнівської молоді;

- координація дій педагогічних колективів, сім'ї, громадськості з питань виховання учнів;

- правове, психологічне забезпечення виховного процесу з дітьми-сиротами, дітьми з дисфункційних сімей;
- забезпечення ефективності профілактики девіантної поведінки дітей та учнівської молоді, дитячої безпритульності, правопорушень;
- попередження та подолання тютюнокуріння, вживання наркотичних та психотропних речовин, профілактики ВІЛ/СНІДу;
- сприяння створенню й розвитку дитячих і молодіжних громадських організацій як осередків самореалізації особистості;
- розвиток регіональних та інших систем виховання, які враховують територіальні, соціальні, національні особливості, що спрямовані на духовно-моральний розвиток особистості.

На рівні навчального закладу:

- підвищення професійної компетентності педагогів, пов'язаної із здійсненням процесу виховання;
- активізація творчого потенціалу педагогів у виборі методів, форм, засобів, технологій виховання;
- розширення спектру суб'єктів виховання;
- наукове й організаційно-методичне забезпечення процесу виховання;
- посилення відповідальності суб'єктів виховання за здійснення даного процесу;
- забезпечення єдності навчання й виховання як двох взаємозалежних складових системи освіти;
- посилення ролі сім'ї у вихованні дітей, зміцнення взаємодії сім'ї і навчального закладу;
- поєднання організаційно-педагогічної, родинно-сімейної, національно-культурної, просвітницької діяльності вчителів, батьків, учнів, місцевої громади.

Рекомендований перелік питань для самостійного опрацювання в процесі реалізації Програми

Початкова школа

Молодший шкільний вік – важливий період у становленні особистості учня. Психічний розвиток та формування особистості молодших школярів. Вікові, анатомо-фізіологічні та індивідуально-психологічні особливості учнів 1-4 класів: початковий рівень соціального та морального досвіду, нестійка емоційна сфера, співвідношення процесів збудження і гальмування, вразливість, імпульсивність та безпосередність поведінки, ріст і розвиток серцево-судинної, скелетно-м'язової та інших систем організму учнів 6-9 років. Особливості розвитку пізнавальних інтересів, уваги, пам'яті, мислення, уяви.

Подальший розвиток моральних почуттів обов'язку, відповідальності, справедливості, дружби, сумління, власної гідності, провини, сорому. Бажання постійно розширювати коло спілкування. Розрив між знанням моральних принципів і відповідною поведінкою – найхарактерніша особливість учнів цього віку.

Перехід від ігрової до навчально-пізнавальної – основного виду діяльності учнів 1-4 класів. Необхідність врахування принципів особистісно зорієнтованого підходу до організації навчання і виховання учнів початкової школи.

Провідна роль учителя в житті учнів початкових класів. Можливості сім'ї щодо розвитку особистості дитини. Обов'язкове врахування правильної організації режиму дня, раціонального чергування різноманітних видів діяльності учнів 1-4 класів. Особливості формування трудових навичок у молодших школярів. Вирішальна роль умов життя і виховання, за яких відбувається оволодіння учнями суспільним досвідом.

Основна школа

Підлітковий вік – відповідальний і складний період становлення особистості. Кількісні та якісні зміни у фізичному, розумовому, моральному, психічному та соціальному розвитку підлітків: інтенсивний ріст, різке посилення діяльності залоз внутрішньої секреції, підвищений обмін речовин; розгортання процесу статевого дозрівання; порушення рівноваги нервово-психічних процесів та серцево-судинної системи; особливості розвитку сприймання, пам'яті, уваги, мислення; інтенсивне формування самосвідомості, самооцінки; становлення і розвиток якісно нових психологічних новоутворень – своєрідного почуття дорослості; виникнення потреби знати власні особливості, інтересу до себе – важливий засіб, необхідний підлітку для організації взаємостосунків та досягнення успіхів.

Формування образу власного "Я" ("Я" - концепція, "Я" – образ).

Умови формування особистості підлітка. "Криза" підліткового віку. Поява специфічних труднощів у спілкуванні підлітка і дорослого, конфліктні ситуації.

Шляхи формування дорослості підлітків. Роль дорослих у вихованні почуття справжньої дружби, виборі друзів, формуванні правильних стосунків між підлітками.

Застосування особистісно зорієнтованих виховних технологій для загального формування і розвитку особистості учнів 10-14 років.

Старша школа

Юнацький вік – період громадянського становлення, соціального самовизначення, формування духовних якостей особистості, завершальний етап фізичного розвитку організму.

Формування активної життєвої позиції, самоповаги, основаної на самооцінці і самовихованні.

Особливості фізичного розвитку (закінчення скостеніння скелета, приріст м'язів, розвиток координації рухів, удосконалення функцій нервової та серцево-судинної систем). Особливості статевого дозрівання, протиріччя між статевою і соціальною зрілістю юнаків і дівчат.

Психологічні особливості становлення особистості в юнацькому віці. Інтенсивний інтелектуальний розвиток: абстрактне і узагальнене мислення, його логічність і послідовність.

Основні психологічні закономірності поведінки старшокласників. Зміни становища в школі, сім'ї та суспільстві. Нові мотиви і ставлення до навчання. Визнання дорослості – одна з важливих закономірностей поведінки старшокласників. Особливості спілкування з однолітками, учителями, батьками, іншими дорослими. Розширення сфери спілкування.

Роль юнацької дружби у формуванні особистості, неповторність перших інтимних почуттів у юнаків і дівчат. Ідеали, почуття, мрії. Юнацький романтизм та суб'єктивний реалізм.

Рекомендована література

1. Анн Л.Ф. Психологический тренинг с подростками. СПб.: Питер, 2005. – 271с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн.. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.

3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн.. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наукове видання. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
5. Білоус Д. Диво калинове: Вірші: Для мол. та сер. шк. віку / Худ. О.І.Кошель. – К.: Веселка, 1988. – 158 с.
6. Ващенко Г. Виховання волі і характеру: Підручник для педагогів. – К.: Школяр, 1999. – 385с.
7. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – К.: Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441с.
8. Ващенко Г. Твори. – Том 4: Праці з педагогіки та психології. – К.: Школяр-Фада ЛТД, 2000. – 416с.
9. Весняні свята / Упоряд.: Л.Шелестова, Н.Чиренко. – К.: Шк. світ, 2007. – 128с.
10. Виховання моральності підростаючого покоління: Науково-метод. посіб. / К.І.Чорна, та ін.; За ред. К.І.Чорної. – К.: Богдана, 2005. – 288 с.
11. Виховні бесіди: 9-11 класи / Упоряд. Л.Шелестова, Ю.Царенко. – К.: Ред. загальнопед. газет, 2004. – 112 с.
12. Виховні бесіди: 5-8 класи / Упоряд. Л.Шелестова, Ю.Царенко. – К.: Ред. загальнопед. газет, 2004. – 128 с.
13. Виховні технології /Упоряд. В.Варава, В.Зоц. – К.: Ред. загальнопед. газет, 2004. – 120 с.
14. Вишиванка на свято: Збірка сценаріїв для організації позакласної виховної роботи з учнями школи І ступеня / Єщенко О.Л., Колумбет Н.Є., Коляда С.В., Кравченко Т.Д., Мартиненко Н.М., Невідомська Н.Ф., Петровська Т.В.; Уклад. Т.В.Петровська. – К.: Альтерпрес, 2006. – 100 с.
15. Вишнева С.Ю., Либерман А.А., Патракеєва В.А., Рєпина О.К. Создание развивающего пространства для подростков (методическое пособие). – М.: Сентябрь, 2005. – 128 с.
16. Вишневський О. Сучасне українське виховання: Педагогічні нариси. – Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г.Ващенка, 1996. – 238с.
17. ВІЛ/СНІД: Відчуй себе захищеним // Шкільний світ: Спецвипуск. – Липень 2004. – №№25-28. – 190 с.
18. Владимирська Г., Владимирський П. Мистецтво ігрового виховання. – Тернопіль: Богдан, 2006. – 158 с.
19. Вміємо учитися – любимо веселитися: сценарії виховних справ // Початкова освіта (Шк.. світ). – Серпень 2006. – №30-31. – 63 с.
20. Воронов В.В. Технология воспитания: Пособие для преподавателей вузов, студентов и учителей. – М.: Школьная Пресса, 2000. – 96 с.
21. Ганнусенко Н.І. Етнохудожнє виховання школярів у позаурочний час: Метод. рекомєнд. – К.: ТОВ „ХІК”, 2004. – 93 с.
22. Години спілкування в 9-11 класах / Упоряд. Л.Шелестова, Н.Чиренко. – К.: Вид. дім „Шкіл. світ”: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 128с.
23. Години спілкування в початковій школі / Упоряд. О.Кондратюк, О.Кравчина. – К.: Вид. дім „Шкіл. світ”: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 120 с.
- 24.
25. Дем'янюк Т.Д. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі: науково-методичний посібник. – Суми: ТОВ Видавництво „Антей”, 2006. – 384 с.
26. Дитячий фольклор / Упоряд. і передм. Г.В.Довженок. – К.: Дніпро, 1986. – 304с.
27. Екологічне виховання в початковій школі / Упоряд.: І.Васильченко, О.Кондратюк. – К.: Ред. загальнопед. газет, 2005. – 128 с.

28. Єрмаков І.Г. Виховання життєтворчості: моделі виховних систем. – Х.: Вид. група „Основи”, 2006. – 224 с.
29. Журба К.О. Виховання духовної культури у підлітків: Методичні рекомендації. – К.: ТОВ „Інфодрук”, 2004. – 114 с.
30. Законодавство про освіту: Збірник законів. – К.: Парламентське видавництво, 2002. – 159с.
31. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. – М.: Педагогика, 1989. – 208 с.
32. Івашина Є.В., Ткачук Л.Ф. Абетка етикету спілкування: Для учнів 2-3 класів. – К.: Магістр-S, 1998. – 96 с.
33. Калошин В.Ф., Вельбовець Н.В., Владко М.П. Неприборкані думки про виховання: Посібник для батьків. – Біла Церква: КОШОПК, 2006. – 110 с.
34. Каникулы: игра, воспитание: О педагогическом руководстве игровой деятельностью школьников: Кн. для учителя / Под ред. О.С.Газмана. – М.: Просвещение, 1988. – 160 с.
35. Карпенчук С.Г. Самовиховання особистості: Науково-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 216с.
36. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. – 2-е вид., доповн. і переробл. – К.: Вища школа, 2005. – 343 с.
37. Клауд Г. Дети: границы, границы!: Пер. с англ. И Стариковская / Генри Клауд, Джон Таунсенд. – 4-е изд. – М.: Триала, 2006. – 304 с.
38. Кемпбелл Р. Як по-справжньому любити свою дитину: Пер. з англ.. – Черкаси: Смірна, 2005. – 150с.
39. Кемпбелл Р. Как справиться с гневом ребёнка: Пер. с англ. – 5-е изд. – СПб.: Мирт, 2002. – 192 с.
40. Кэрролл Л. Логическая игра. – М.: Наука, 1991. – 175 с.
41. Клименко В. Механізм творчості: чим його розвивати // Шкільний світ. – Липень 2002. – 94 с.
42. Коваленко С. Колективні творчі справи в початковій школі: „Сонячна подорож”. – К.: Вид. дім. „Шк. світ”: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 128 с.
43. Красоткіна Н.Г. Свято в школі „Мово рідна моя, не мовчи!”. – Випуск II. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – 316 с.
44. Лянна Г.П., Говорун Т.В., Шкарпітько Н.О, Яременко Н.В. Формування гендерної культури школярів: Навчально-методичні матеріали з гендерного виховання. – Ірпінь, 2004. – 84с.
45. Минский Е.М. От игры к знаниям: Пособие для учителя. – 2-е изд., дораб. – М.: Просвещение, 1987. – 192 с.
46. Мир детства: Подросток / Под ред. А.Г.Хрипковой; отв. ред. Г.Н.Филонов. – 2-е изд., доп. – М.: Педагогика, 1989. – 288 с.
47. Мовчун А.І. Абетка моральності: Що в характері твоїм? / А.І.Мовчун, Л.В.Мовчун. – К.: Навчальна книга, 2004. – 271 с.
48. Народ скаже – як зав'яже: Українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки. – К.: Веселка, 1985. – 114 с.
49. На свято з радістю йдемо: Збірник сценаріїв // Шкільний світ. – Липень 2004. – №27-28. – 112 с.
50. Оржеховська В.М., Габора Л.І.Збереження репродуктивного здоров'я неповнолітніх: Навч.-метод. посіб. – К.: Тов. «ХІК», 2004. – 124с.
51. Оржеховська В.М., Тарасова Т.В. Духовність – це здоров'я молодого покоління: Навч.-метод. посібник. – Вид. 2-е, доп. – Тернопіль, 2005. – 216 с.
52. Орієнтовний зміст виховання в національній школі: Методичні рекомендації / Кол. авт. за заг. ред. Є.І.Коваленко. – К.: ІЗМН, 1996. – 136 с.
53. Пінковська Е.А. Духовне материнство. – Фастів: Поліфаст, 2006. – 124 с.

54. Показчик матеріалів на допомогу вчителю, класному керівнику для підготовки сценаріїв шкільних свят // Сільська школа України. – Липень 2005. – №19-20. – Спецвипуск. – С.71-72.
55. Покличемо у гості свято: Сценарії позакласних заходів // Початкова освіта (Шк.. світ). – Серпень 2005. – №31. – 40 с.
56. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2000. – №22. – С.3-7.
57. Помыткин Э.А. 12 путей духовности: Учебное пособие. – К.: Освіта України, 2007. – 110 с.
58. Права дитини: Збірник документів / Упоряд. В.В.Усенко. – Львів: “Оксарт”, 1995. – 109 с.
59. Правда про алкоголь та куріння. – К.: Київський міський центр здоров’я, 2007. – 24 с.
60. Практическое руководство по использованию игр в воспитательной работе / И.В.Макаренко (авт.-сост.). – Ставрополь, 1993. – 60с.
61. Практична педагогіка виховання: Посібник з теорії та методики виховання / Упоряд. Г.І.Іванюк; За ред. М.Ю.Красовицького. – К. – Івано-Франк.: Плай, 2000. – 217 с.
62. Предотвращение торговли людьми: Учебно-метод. пособие. – Харьков: Изд.-во Нац. ун.-та внутр. дел, 2001. – 174 с.
63. Продовжуємо діалог: Навчальний посібник для підлітків 11-13 років / Кириленко С.В., Косарева Н.І., Сомова І.Г., Ткачук І.І., Шаповалова В.А. – К.: Вістка, 2006. – 80 с.
64. Професійне самовизначення старшокласників: Метод. посіб. / Упоряд. Л.Шелестова. – К.: Вид. дім. „Шк. світ”: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 128 с.
65. Профілактика злочинності і проявів насилля серед неповнолітніх у законодавстві та практиці зарубіжних країн: Збірка довідкових матеріалів / Упоряд. В.С.Москаленко; За ред. Б.М.Жебровського. – К.: Вид.-во Європейського університету, 2007. – 106 с.
66. Рудакова А.О. Профілактика йододєфіцитних захворювань: Методичний посібник для вчителів. – К.: Центр сучасних інформаційних технологій та візуальних мистецтв, Дитячий Фонд ООН (UNICEF), “Акві-К”, 2003. – 50 с.
67. Рухливі, веселі, винахідливі. Дитячі ігри та розваги / Упорядник Г. М.Аксельруд. – К.: Богдана, 1995. – 136 с.
68. Сахарнов С.В. Моря, кораблі, капітани...: Книга майбутнього моряка: Для мол. та сер. шк. віку / Пер. з рос. рукопису І.М.Западловського; Худ. Ю.К.Бочкарьов та ін. К.: Веселка, 1983. – 230 с.
69. Свириденко С. Навчаємо бути здоровими: Позакласна робота: 5-9 класи. – К.: Шк. світ, 2007. – 128 с.
70. Свята у школі: Сценарії // Шкільний світ. – Серпень 2004. – №29-32. – 95 с.
71. Свята у школі: Сценарії // Шкільний світ. – Липень 2006. – №25-28. – 96 с.
72. Свято у школі: Збірник сценаріїв у двох частинах. – Ч.І / Укладачі: Є.М.Бачинська, Ю.М.Половинчак, Н.В.Яременко. – Біла Церква, 2003. – 240с.
73. Свято у школі: Збірник сценаріїв у двох частинах. – Ч.ІІ / Укладачі: Є.М.Бачинська, Ю.М.Половинчак, Н.В.Яременко. – Біла Церква, 2003. – 272с.
74. Селиванов В.С. Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания: Учеб. Пособие для студ. Высш. Учеб. Заведений / Под ред. В.А.Сластёнина. – 2-е изд., испр. – М.: Изд. Центр «Академия», 2002. – 336с.
75. Середа Л., Яременко Н. Ключі до успіху: Програма виховної роботи // Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-виховного

- процесу в закладах освіти Київщини в 2002-2003 навчальному році / За заг. ред. Н.І.Клокар. – Біла Церква: КОПОПК, 2002. – С. 253-269.
76. Система громадянського виховання в школі / Упоряд. Ж.Сташко. – К.: Вид. дім „Шкіл. світ”: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 128 с.
77. Скуратівський В. Місяцелік: Український народний календар. – К. Мистецтво, 1992. – 208 с.
78. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 57-59.
79. Сучасні підходи до профілактики йододефіцитних захворювань у населення України: Матеріали для тренерів та модераторів із проведення семінарів. – К., Х.: Центр сучасних інформаційних технологій та візуальних мистецтв, Дитячий Фонд ООН (UNICEF), 2004. – 132 с.
80. Сценарії народних свят / Упоряд. Л.Курінчук. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 112 с.
81. Сценарії шкільних свят // Шкільний світ. – Серпень 2002. – №29-32. – 92 с.
82. Сценарії шкільних свят // Шкільний світ. – Серпень 2003. – №29-32. – 95 с.
83. Сценарії шкільних свят // Сільська школа України. – Липень 2006. – №19-21. – 96 с.
84. Тарасенко Г.С. Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. 1-4 класи: Посібник для вчителя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 144 с.
85. Трухін І.О., Шпак О.Т. Основи шкільного виховання: Навч. посібн. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 368с.
86. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. – 2-е вид. / А.П.Пономарьов, Л.Ф.Артюр, Т.В.Космічна та ін. – К.: Либідь, 1994. – 256 с.
87. Українські прислів'я та приказки / Упоряд. С.Мишанича та М. Пазяка. – К.: Дніпро, 1983. – 390 с.
88. Федорченко Т.Є., Тарасова Т.В. Кроки до здоров'я: Навч.-метод. посіб. – Вид. друге, доп. – Тернопіль: ТзОВ “Терно-граф”, 2005. – 144 с.
89. Формування навичок здорового способу життя у дітей і підлітків (за проектом “Діалог): Навч.-метод. посіб. / О.В.Вінда, О.П.Коструб, І.Г.Сомова, Н.О.Березіна, М.М.Галябарник, С.В.Кириленко. – 3-тє вид., переробл. і доп. – К.: Вістка, 2006. – 304 с.
90. Цікаве дозвілля дітям / Упоряд. Л.В.Магда. – К.: Будівельник, 1993. – 95 с.
91. Чемпен Г., Кэмпбелл Р. Пять путей к сердцу ребенка: Пер. с англ. – СПб.: Христианское общ.-во «Библия для всех», 2005. – 272 с.
92. Чемпен Г. Пять путей к сердцу подростка: Пер. с англ. – СПб.: Христианское общ.-во «Библия для всех», 2005. – 322 с.
93. 600 задач на сообразительность: Энциклопедия. – Донецк: Сталкер, 1998. – 512с.
94. Шкільні свята // Сільська школа України. – Липень 2005. – №19-20. – Спецвипуск. – С.71-72.
95. Школа проти СНІДу: Інформаційно-методичні матеріали для класного керівника / Упоряд. І.Голендер. – Тернопіль: Мандрівець, 2006. – 128с.
96. Щербань П.М. Пам'ятай ім'я своє: Заповіді сімейної педагогіки: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2006. – 191 с.
97. Щуркова Н.Е. Собрание пёстрых дел: Методический материал для работы с детьми. – 2-е изд., перераб. – М.: Новая школа, 1994.
98. Яременко Н.В., Гаврилюк В.Ю., Мальцева І.О. Організація діяльності клубів інтелектуальних ігор у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. Н.В.Яременко. – Біла Церква: КОПОПК, 2004. – 176с.
99. Яременко Н.В. Дозвіллєзнавство: Навчальний посібник. – Фастів: Поліфаст, 2007. – 460с.

100. Яременко Н. Клуб інтелектуальних ігор. – К.: Вид. дім “Шкіл. Світ”: Вид. Л.Галіцина, 2005. – 128с.